

מהדורת ביקורת!

הערות ותיקונים
יתקבלו בברכה!

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
האזינו
תשרי התשפ"ו בשל"ז
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

שורש הדין שהעלה מרן שליט"א בשע"ה [או"ח סימן קי"ד סעיף כ'] כי אין להתענות ביום שמת בו אביו או אמו – וכן כל תענית יחיד – בימים שבין יוהכ"פ לסוכות, כמו בחודש ניסן, והתייחסות לשאלה שהרי זהו מנהג אשכנז. דוגמאות למנהגי אשכנזים במקורם, אשר התקבלו במשך הדורות גם אצל חכמי ספרד ותימן.

האם לומר נפילת פנים באשמורות-סליחות, אם כבר הגיע היום.

בירור דעת השלחן גבוה, כי רק בימים שבין יוהכ"פ לסוכות אין להתענות תענית יחיד, משא"כ בימים שמסוכות ועד סוף חודש תשרי. ומה הדין והמנהג לגבי חודש ניסן.

בעניין גירסת המלה 'חֶנֶק' שבידוי יוהכ"פ, האם יש לשנות ולומר 'חֶנֶק', כפי שהעלה מהרי"ן בעץ חיים בשם הרד"א.

עניינים נוספים [פרט לעניין דלעיל] שקיבלנו לגביהם את הכרעת מהרי"ן זיע"א, למרות שאבותינו נע"ג לא נהגו בהם. וההבדל שבינם לבין עניינים אחרים שהעלה אותם מהרי"ן, שבהם איננו נוהגים כך. התייחסות למ"ש בסידור כנה"ג לגבי דברי מהרי"ן בשם האבודרהם, בעניין גירסת תיבת 'חֶנֶק', דוגמאות לטעויות שהיו אפי' אצל קדמונינו ואפי' עד זמנינו, והבנת חכמת מהרי"ן במה שכתב בעניין דלעיל.

השלמה בעניין הגירסא בברכת שומע קול תפילת עמו ישראל 'היום' ברחמים, במוסף ראש השנה, דגרסינן 'היום' גם כאשר ראש השנה חל בשבת ואין אז תקיעת שופר, ובירור ההבדל שבין זה לבין השינוי הרצוי שצ"ל בפיוט שופט כל הארץ וכו', כי אין לומר בשב"ק בני עבדיך 'היום' למקדשך יאתיו וכו' צועקים על חטאתם וכו'.

התחלת ביאור עניין השינויים והתיקונים אשר נעשים ע"י מרן שליט"א, וכיצד יש לנהוג לגביהם. התייחסות למ"ש בהגהותיו על תכלאל עץ חיים למהרי"ן [מהדורא חדשה] לגבי דברי מהרי"ן בשם האבודרהם בעניין תיבת 'חֶנֶק'. וכן חמש עשרה תשובות והערות, לגבי השגותיו בקונדריס ט"ז, בעניין מנהג תימן באמירת הקדיש אחרי 'והוא רחום' לפני הסליחות.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ן – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 805

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת כל ידידינו הנכבדים והנעלים, אשר תרמו מהונם ומאונם למגבית השנתית 'אחת בשנה', לטובת פעילות מוסדות יד מהרי"ץ, להפצת תורה ומסורת יהדות תימן.

יהי רצון מלפני המקום ברוך הוא שיזכו כל התורמים לשפע ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם, לבריאות איתנה ולפרנסה טובה, וימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ולברכה. אכ"ר.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו הרב אייל חדר ב"ר אבנר הי"ו, ממושב אליכין, להצלחתו ולהצלחת נר"ב תגל בת רחמים, וילדיהם טליה, תמר, אבישי, עדי, ושרה. יה"ר שיזכו לברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות, ושיתמלאו כל משאלות ליבם לטובה ולברכה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

הוא ואביו ב"ה מעמודי התווך, ירבו כמותם בישראל.

כמו כן השיעור מוקדש לרפואת תהילה ב"ר ישראל גמליאל שתחי', שהקב"ה ישלח לה רפו"ש בקרוב, רפואת הנפש ורפואת הגוף, ויחזקה ויאמצה בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבה לטובה. בעבור שהתנדב בעלה בעבורה למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן מוקדש השיעור על ידי רבי ישראל לוי הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נותניו וכל בני משפחתו, וכל הישועות. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו כן השיעור מוקדש ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתחי' מארצה"ב, להצלחתה המרובה בפרנסה, וסייעתא דשמיא בשידוך בנה ישי משה הי"ו. בעבור שהתנדבה למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן מוקדש השיעור על ידי רבי מנחם נתנאל בן שלום צדוק הי"ו מארצה"ב, להצלחתה המרובה של רעייתו מרת יעל שתחי' מנשים מאהל תבורך, וזרע של קיימא בעתו ובזמנו. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

שורש הדין שהעלה מרן שליט"א בשע"ה [או"ח סימן קי"ד סעיף כ'] כי אין להתענות ביום שמת בו אביו או אמו – וכן כל תענית יחיד – בימים שבין יוה"כ"פ לסוכות, כמו בחודש ניסן, והתייחסות לשאלה שהרי זהו מנהג אשכנז. דוגמאות למנהגי אשכנזים במקורם, אשר התקבלו במשך הדורות גם אצל חכמי ספרד ותימן.

דבר בעתו, מה טוב. בשלחן ערוך המקוצר [או"ח ח"ג סימן קי"ד סעיף כ'] כתבתי בס"ד בזה"ל, בימים שבין יום הכיפורים לסוכות – הימים הללו הם ימים שמחים, ולכן – אין להתענות אפילו ביום שמת בו אביו או אמו.

הרי ישנם המתענים ביום היארצייט. עכ"פ לא מתענים את התענית הזאת בימים הללו, למרות

שזאת תענית יחיד. וכן הוא הדין לתעניות אחרות, כגון תענית כפרת עוונות, כל מיני תעניות שאנשים באופן פרטי נוהגים. לא רק תענית ציבור, פשיטא שלא מתענים בימים הללו, אלא אפילו תענית יחיד.

והסיבה היא כמבואר שם בהמשך הסעיף, לפי שהם ימי שמחה, שהיו מחנכים בהם את המזבח בימי שלמה. בית המקדש הראשון, שבנה שלמה המלך, כפי שנאמר [מלכים א' ח', י"ג] פָּנָה בְּנֵיתִי בֵּית זֶבַל לָךְ, מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים.

זהו מה שהיה אז. ומה לגבי עכשיו?

וגם אנחנו עוסקים במצות בניין סוכה והכנת אתרוג ושאר המינים, לכבוד אדון האדונים מקדש ישראל והזמנים.

נשאלתי מידידנו הרב דוד שחר הי"ו, מבית שמש ת"ז, למה פסקנו כך? הרי זהו מנהג רק של אשכנזים, לפי מ"ש בזית רענן על השת"ז, שיצא לאור מקרוב, כמובן אחרי ש"ע המקוצר, וממילא לדידן מותר תענית יחיד, רק תענית ציבור אין להתענות, כמו בחודש ניסן.

מצינו לגבי חודש ניסן, מרן פסק [בש"ע סימן תכ"ט סעיף ב'] בזה"ל, ואין מתעניין בו, להזכיר בציבור. שמע מינה שביחיד מותר. רק הרמ"א כתב שאסור. א"כ הוא הדין בנדון דידן.

ברם למעשה, אנו הלכנו בעיקבות השתילי זיתים, מהר"ר דוד מִשְׁרָקִי, אשר כתב [בסימן תרכ"ד ס"ק י"ג] בזה"ל, אין מתעניין מיום כיפור עד סוכות, יום שמת בו אביו. והם ימי שמחה, שהיו מחנכים בהם המזבח בימי שלמה (שם) [מגן אברהם סק"ז].

ועוד – הוא מוסיף עוד טעם – שהרי השם יתברך אין מתחיל לחשוב העוונות של ישראל אלא מיום ראשון דסוכות, כדדרשין [תנחומא אמור כ"ב] מ'זלקחתם לכם ביום הראשון' [ויקרא כ"ג, מ'] שהוא ראשון לחשבון עוונות.

ראשון היינו יום ט"ו, דורשים חז"ל, ראשון לחשבון עוונות. דהיינו, ב"ה יצאנו בדימוס ביוה"כ"פ, נחתמנו לטובה, הקב"ה מחל את כל עוונותינו. וכעת – בימים שבנתיים – אין זמן לעשות עבירות, כי יש סוכה ואתרוג וכו'. גם אם ישנן כמה עבירות, הן בודדות. הכי הרבה, עבירה

וזה לשונו, טעם אחר ציוה מצות סוכה סמוך ליום כיפורים, שצריך להיות נע ונד מביתו לסוכה, ודומה לגלות שהוא מכפר נמי עוונות. והנה החוטא בימים שביני וביני, הוא כאומר אחטא ואשוב, שאין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא פה, ב).

הג' כי הימים מקודשים עוסקים בהם במצוות. וגם הימים ההם, הם בין שתי קדושות, קדושת יום הכיפורים, וקדושת חג הסוכות, והם כמו חול המועד. ממילא מחוייב אדם להוסיף בהם מעלה יותר בקודש, וכמו שכתב רבינו יונה דז' ימי תשובה שבין ראש השנה ליום כיפורים הם כמו חול המועד, וראוי למעט בהם מלאכה ולהרבות עבודת הקודש.

על כן אל יטעה איש ההמוניי ח"ו. ואדרבה עונש העבירה שהאדם עושה בימים המקודשים, חמיר טפי.

וענין מדרש התנחומא (פ' אמור אות כב) שאמר שיום טוב ראשון של סוכות הוא ראשון לחשבון העוונות, הוא על הרוב ידבר בסתמא שאין ישראל עושים עוונות בימים ההם, מאחר דטרידי במצוות, ממילא הוא לזכרון שלא יחטאו. ודוק בלישניה שאמר אין עושים עוונות. לכך קורא יום טוב ראשון, ראשון לחשבון העוונות. כלומר מאחר שאינם חוטאים, ממילא ימשך שלא מתחיל חשבון העוונות רק מיום שנחו מעסק וטרדת הכנת המצוות. ואעפ"י שבודאי הרבה והרבה הם החוטאים, אטו ברשיעי ובשופטני עסקינן. הנפש החוטאת היא תמות, וכפרי מעלליהם יאכלו. אמנם הפסוק מדבר לפי טבע כנסיה של ישראל, וכל ישראל קדושים הם.

ודברי מהרא"ק הנ"ל והמנהגים והנמשכים אחריהם, ראוי להמליץ בעדם ולומר שכוונתם היא כך, בחמלת ה' על ישראל שנתן לנו יום כיפורים לכפר על עוונות שישראל מסגלין עוונות כל השנה, ונתן יום זה לכפר, כך אלו הד' ימים הם ענפים מיום כיפורים לכפר עוונות של-שנה שעברה בזכות שטורחים ועוסקים במלאכת שמים. ועם התעוררות הלב, אז יש בימים בעצמם מעין מחילה וסליחה ענפי מיום הכיפורים האמיתי. אבל בלא התעוררות, ומכל

אחת או שתיים. הקב"ה מעביר ראשון ראשון וכו'. אין חשבון. החשבון הראשון, מתחיל מסוכות. אלו ימים של שמחה.

לכך עושים אלו הימים, כמו ימים טובים (לבוש שם). והיינו, כיון שעוסקין במצות סוכה ולולב. אבל כשאדם חוטא, ודאי חושבין עוונותיו. זה לא שח"ו הימים הללו הם 'הפקר', שהאדם יכול לעשות עבירות. ואפשר דשוגגין אינן צריכין כפרה [אליה זוטא סק"ה].

זהו מאמר מפורסם שאמרו חז"ל, 'ראשון לחשבון עוונות', ודנים המפר' כיצד להסביר אותו.

*

השל"ה כותב במסכת חולין [פרק נר מצוה אות ס"ט] שישנם הרבה פירושים על כך. והוא מביא בתחילת מסכת סוכה [נר מצוה ה'] בזה"ל, לכאורה משמע מדבריהם, שכל מה שחוטא האדם בימים האלה לא יחשוב ה' העון. וחלילה להאמין בזה, להיות ד' ימים בשנה הפקר, איש כל הישר בעיניו יעשה. דאפילו על יום אחד בשנה, אמרו רז"ל במסכת חגיגה (ה, ב) כל העובר עבירה אחת אפי' פעם אחת בשנה, מעלה עליו הכתוב כאילו עבר כל השנה כולה, ולמדו אותו רז"ל מקרא (במדבר יד, לד) כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום, יום לשנה.

ומכל שכן בימים המקודשים האלה מג' טעמים. א' ביום כיפורים הראה הקב"ה שהוא רחום וחנון וסולח ומוחל, ותכף למחרת דיום כיפורים עוד המלך במסיבו, ח"ו יותר הרצועה למרוד בו, חלילה לומר כן.

ואדרבה נהגו בית ישראל לעשות השכמה לתפילה במחרת יום כיפורים כדי שלא יקטרג השטן. אצלינו אין מנהג זה, אלא כרגיל בשאר הימים. דבלאו הכי היו משכימים בהם קום. ולכן השמטתי זאת בשע"ה.

הב' כי עדיין תלוין ועומדין בדין, וגמר החתימה היא בהושענא רבא, וביני ביני הכל ימי תשובה והתעוררות הרחמים והחסד והחנינה, יהיה הפקר לחטוא. אשר טעם אחד ממצות סוכה שהוקבע בתשרי לפי פשט הענין כתב מהרי"ל

שכן החוטא בהם ח"ו, אז אדרבה ואדרבה ענשו מרובה.

ובהגהה הוא מוסיף כך, גם נוכל לפרש [כי] דעתם הוא על שגיאות הנעשים בימים ההם, שהקב"ה אין משגיח בהם. דאף על פי שבשאר הימים אף שוגג צריך כפרה, מכל מקום בימים ההם אידי דטרידי במצוות, שגיאות מי יבין. אבל לכל הפירושים שאני מפרש דעתם, יש להקשות מאין לדבר זה, כי מהמדרש תנחומא אין מוכח כלל.

לפ"ז אולי המדובר הוא על שוגג. כי בכל השנה, גם על שוגג ישנו איזה חשבון. כפי שהרמב"ם כותב בהל' שגגות, שצריך לדקדק במעשיו, כי הוא אמנם לא התכוון לעשות עבירה, אלא שהוא לא שם לב, לא השגיח, ומגיע על כך עונש מסויים. אבל אולי על השגגות, הקב"ה מוותר בימים הללו. כי טרודים במצוות, ושגיאות מי יבין וכו'.

ישנו בכך נדון, אבל בכל אופן זהו רוח הדברים באופן כללי, שהימים הללו הם ימים של שמחה, כי אין צער מפני העבירות.

*

עכ"פ חזינו כי השת"ז פסק, שאין מתענים בימים הללו. אבל הזי"ר שם [דף שס"ז] 'מוריד' את זה, וכותב בזה"ל, 'אין מתענים מיו"כ עד סוכות' אפילו יום שמת בו אביו או אמו [לנוהגים להתענות, עיין לעיל סימן תקס"ח ס"א], וכ"ש שאר תענית יחיד.

זהם ימי שמחה, לפי שהיו מחנכים בהם את המזבח בימי שלמה, כשבנה את ביהמ"ק הראשון, כדמוכח מדכתיב [מל"ב ח', ס"ה] ויעש בעת ההיא את החג וגו' שבעת ימים ושבעת ימים וגו'. ופירשו בגמרא מו"ק דף ט ע"א, דשבעת ימים היה החינוך קודם לשבעת ימי החג. ונמצא שבשבעה בתשרי, שהם שני ימים קודם יוה"כ, התחילו ימי החינוך, ונמשך עד ערב חג הסוכות. עיין בתוספות יו"ט על המשנה תענית פ"ד מ"ח ד"ה זה (שם) [מג"א].

וקשה, מאי שנא מחודש ניסן, דלדעת מרן ורבינו המחבר לא נאסרה אלא תענית ציבור, אבל מותר להתענות בו תענית יחיד, כגון יום שמת בו אביו, כדלעיל סימן תכ"ט ס"ב וסק"ד,

אע"פ שאז הוקם המשכן ולא אמרינן תחנון עי"ש. והשמיט רבינו המחבר – מהרד"ם – הגהת רמ"א שם בשם [ספר] מנהגים, שמנהגם שלא להתענות בניסן אפילו יום שמת בו אביו, עי"ש.

ודוחק לחלק בין חנוכת המשכן לחנוכת המזבח. והנלע"ד כי הנה המג"א כתב זאת בשם הגהות מנהגים, וא"כ נראה שאין זה אלא לפי מנהגי האשכנזים, וגם בסוף דבריו כתב "למנהגינו" שאין מתעניין בין יוה"כ לסוכות עי"ש, ונמצא דאחי כמנהג שכתב רמ"א גבי ניסן. זה הולך רק לפי שיטת הרמ"א. אבל לדעת מרן, כשם שבחודש ניסן תענית יחיד מותרת, כך בחודש תשרי תענית יחיד מותרת.

ורבינו המחבר, אגב רהטא העתיק דברי המג"א. במלים אחרות, לפי דבריו זאת טעות. כי כפי שהשת"ז השמיט שם את הגהת הרמ"א, כך גם כאן הוא לא היה צריך להביא את זה. כי אחרת קשה, כיצד פה הוא הביא זאת בפירושו מעצמו. א"כ שאל השואל, שטענה זאת תחול גם עלי, למה הבאתי את זה בשלחן ערוך המקוצר?

*

עניתי לו בס"ד, כי לא נראה לי שהעניינים דומים. השת"ז סובר, דלאו הא בהא תליא. כי לגבי חודש ניסן, זהו רק עניין של הוקם המשכן, אולם בנדון דידן, נכון שבית המקדש נחנך, אולם ישנה גם סיבה נוספת, לא לחנם השת"ז הביא שישנו עוד טעם, העניין של חשבון עוונות. ר"ל כי בגלל שישנו טעם נוסף, אזי גם הוא מקבל את הדבר. הימים הללו, הם ימים של שמחה יותר מאשר שם.

וכך מוכח מדברי הכף החיים, כי שם בהלכות פסח [סימן תכ"ט ס"ק כ"ז] כתב הכה"ח בזה"ל, 'אין מתעניין בו להזכיר בציבור, משמע דס"ל דתענית יחיד שרי, כמ"ש בב"י. ולכן כתב רמ"א שאין מתעניין בו תענית כלל. מ"א סק"ד. ח"י – חק יעקב – אות ו' ב"ד סי' קל"ו. ודע דדעת השכנה"ג בהגה"ט או' ג' כדברי הש"ע, וע"כ כתב דכל תענית יחיד שאינו להזכיר בציבור, נוהגים להתענות. ומפני כן הנוהגים להתענות בכל ער"ח, מתעניין בניסן ער"ח אייר, וכ"ש יום שמת אביו ואמו יעו"ש. וכ"כ הפר"ח, והביאו

ואע"ג דבימים שבין ר"ה ויוה"כ נופלין ע"פ, שאני התם דיומי סליחה וכפרה נינהו.

ובסדר היום, כתב טעם אחר. דמפני שנכנס בעינו, ראוי שיצא בשמחה, עכ"ד בקיצור ויעוש"ב.

את חודש תשרי התחלנו עם ימים נוראים, עם פחד ורעדה, ועם צומות, צום גדליה ויום כיפור, א"כ המשקל מתהפך כעת לצד השני הוא, שייגמר החודש בשמחה.

למדנו כי ישנם כמה וכמה טעמים, מדוע נדון דין – חודש תשרי – אינו כמו חודש ניסן. ולכן נראה לי כי השת"ז כיוון נכון, דבנ"ד יש לפסוק כך, שאין מתענין אפי' תענית יחיד, למרות שבעצם המקור הוא ממנהגים של אשכנזים.

שהרי מצד הדין, ברור שהדבר מותר. המקור לכך – שלא להתענות – בפועל הוא ממנהגי האשכנזים. ונראה לי כי אפי' תענית ציבור מותר מעיקר הדין, אפילו בחודש ניסן. עכ"פ עפ"י הש"ס, מדינא דגמרא.

אולם צריכים לדעת, כי מצינו לגבי כמה וכמה דברים, מנהגים, שאכן הם התחילו מן האשכנזים, אבל בסופו של דבר, גם גדולי ספרד ותימן קיבלו אותם, במשך הדורות.

למשל, בערב ראש השנה, אין נפילת פנים. מהו המקור לכך? הטור [בסוף סימן תקפ"א] כתב על כך בזה"ל, ונוהגין באשכנז שאין נפילת אפים בער"ה, כמו בשאר ע"ט, אע"פ שנופלין על פניהם בבוקר באשמורת.

הרי שזהו מנהג אשכנז דוקא. וחזינן דבסופו של דבר, כך התקבל בכל תפוצות ישראל.

אפילו מה שאומרים בק"ש ביוה"כ פ' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקול רם, המקור לכך הוא ממנהגי אשכנזים. שהרי בטור [בסימן תרי"ט] כתב ע"ז בזה"ל, וקורין שמע בברכותיה. ונוהגין באשכנז, לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקול רם. וסמך לדבר במדרש ואלה הדברים רבה בפרשת ואתחנן, כשעלה משה לרקיע, שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והורידו לישראל. [משל] למה הדבר דומה, לאדם שגנב הורמיו, פי' חפץ נאה, מתוך פלטרין

המט"י. וכ"כ בספרו בית יהודה דף ק"ח ע"ד או' כ"ב. וכ"כ השו"ג או' ח'.

אבל המו"ק – המור וקציעה – קיים דברי מור"ם ז"ל, והביאו המחבר או' י"ב יעו"ש. וכ"כ ח"י שם דמנהגינו כרמ"א שאין להתענות כלל. וכ"כ הר"ז – רבי זלמן – אות ט', ח"א – חיי אדם – כלל קי"ט או א'.

רואים שהפוסקים האשכנזים הולכים עם הרמ"א, והספרדים הולכים עם מרן.

ובהלכות יום הכיפורים [סימן תרכ"ד ס"ק ל"ג], הכף החיים 'סותם', שלא להתענות. הוא מביא כך גם בשם השולחן גבוה, שהוא היה ספרדי, חי בסלוניקי ובירושלם.

וז"ל הכה"ח שם, 'אין אומרים תחינות' וכו', ואין מתענין בהם אפי' ביום שמת בו אביו או אמו, לפי שבו הזמן נשלם בימ"ק שבנה שלמה הע"ה. לבוש. מ"א סק"ז. שו"ג או' י"א. ר"ז או' י"ג. מט"א או' י"ד.

רבי זלמן והמטה אפרים, הם אשכנזים. אבל השולחן גבוה, הוא ספרדי.

עכ"פ הוא – הכה"ח – ג"כ סותם ככה, ומובן שהוא מסכים לכך. מובן אם כן, שישנו חילוק.

זאת ראייה לדברינו – שהם כפי דעת השת"ז – כי הוא ג"כ הבין שנדון דין הוא שונה.

ובכדי לחזק זאת, הכה"ח מוסיף עוד טעם. השת"ז כתב שני טעמים, כדלעיל. והכה"ח מביא טעם נוסף בזה"ל, והטעם בסוד הוא, לפי שבאלו הימים נמשכים בחי' החסדים מן בינה אל בחי' המלכות, כמ"ש בשער הכוונות דף ק"ד ע"ב וע"ג יעו"ש. וכ"כ לעיל סי' קל"א או' צ"ח. ועי"ש עוד טעמים.

שם [בסימן קל"א ס"ק צ"ח] הכה"ח מוסיף עוד טעמים, מה המיוחד בימים הללו, כי לכן גם לא נופלים בהם על פניהם. וזה לשונו שם, ואפשר לומר טעם אחר, מפני שהוא חודש הז' שהוא מושבֶּע במצות. בשי"ן שמאלית, לשון שביעה. או ישנם הגורסים 'מושבע', בשי"ן ימנית, כי הם שבע מצוות, וכדלקמן. בכל אופן, הכל הולך אל מקום אחד.

שופר, תשובה, סוכה, ולולב, ערבה, וניסוך המים.

של מלך, ונתנו לאשתו. ואמר לה, אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך. לכן כל השנה אומרים אותו בלחש, וביהכ"פ אומרים אותו בפרהסיא, לפי שאנו כמלאכים.

מעיקרא זה מנהג של אשכנזים, אלא שהוא התקבל אח"כ אצל כולם.

כנראה, לגבי דברים שהיה נראה להם, למרות שאבותיהם לא נהגו, אבל מצא חן בעיניהם המנהג, והוא התקבל על דעתם. בבחינת קבל האמת ממי שאמרה.

המעין ימצא שגם מנהג כפרות ע"כ התחיל מהאשכנזים, כמרכן תשליך בראש השנה כמ"ש מהר"ח ויטאל (ע"י כתר שם טוב גאגין חלק ששי דף 205), פירות בט"ו בשבט (כנז' בתיקון יששכר).

שאלה מהקהל: האם יש גם באופן הפוך, מנהג שהתחיל אצל ספרדים, והתקבל בהמשך גם אצל האשכנזים?

תשובת מרן שליט"א: כן. כגון מה שנזכר בכתר שם טוב (גאגין) במבוא לחלק שלישי דף 24 אות מ"ו. גם הרבה מנהגים של חסידי הבעש"ט נלקחו מהספרדים, בכללם חלאקה וכו'.

האם לומר נפילת פנים באשמורות-סליחות, אם כבר הגיע היום.

על פי זה יש ללמוד לגבי מה שרבים שואלים לגבי נפילת פנים בערב ראש השנה, כיום בזמנינו. הרי עפ"י מאי דנקיטין הלכה למעשה – וכמו שכך הפוסקים אומרים – בתפילה לא נופלים, אבל באשמורות, דהיינו לפני כן בסליחות, כן נופלים. ברם בזמנינו, הרי רובם ככולם אינם מקדימים כ"כ, ועד שמגיעים לנפילת פנים שבסליחות, זהו כבר יום. ולא עוד אלא שישנם כאלה, שמתחילים את הסליחות עצמם רק אחרי הנץ החמה. האם להגיד נפילת אפים, או שלא? הרי כבר יום?

דנים בכך בספרי גדולי זמנינו, ולמעשה נראה לי להשאיר את זה. דהיינו שבסליחות לומר נפילת פנים, אפילו שזה כבר יום.

והטעם לכך, יובן עפ"י הדברים דלעיל. כי בעצם, אין איסור מן הדין להגיד נפילת פנים, אפילו

בתפילה. אלא מאי, זהו מנהג אשכנזי שלא לומר. אם כן, כיון שזהו רק מנהג, על כן נמשיך אותו אחרי האשכנזים. אם הם אומרים נפילת פנים בסליחות, ובתפילה לא, כך נראה גם אנחנו כיום. והרחבתי על כך בס"ד בתשובה מיוחדת.

שאלה מהקהל: מי אמר שזו רק מנהג של אשכנזים? אולי הדבר היה גם בספרד, רק שהטור לא ידע?

תשובת מרן שליט"א: הטור בודאי ידע. כי רבי יעקב בעל הטור היה בספרד, ואביו הרא"ש בא מאשכנז. הוא ידע במדויק, את חילוקי המנהגים.

הרי הרא"ש – רבינו אשר – ברח מאשכנז לספרד. רבו מהר"ם מרוטנבורג היה בבית האסורים, ולא נתנו לקבור אותו, והרא"ש פחד, הוא היה בסכנה, לכן הוא נמלט לספרד. על כן, הרא"ש הוא 'חצי ספרדי'. דהיינו, מצד אחד הוא מביא את התוספות, ומאידך הוא מביא את הרי"ף. הרא"ש כבר שילב, את שיטת ההלכה ואת הפלפול ביחד. והטור בנו, הוא כבר גדל בספרד.

הרא"ש כאשר ברח לספרד, הוא ביקר אצל הרשב"א בברצלונה, שלושה ימים הוא אירח אותו. אבל כיון שלא הכירו בספרד את הרא"ש, אזי הרשב"א היה צריך לכתוב לו המלצה, בכדי שיקבלו אותו וכו'. והרשב"א כתב עליו, שהוא – הרא"ש – אדם גדול, ובעל סברא.

כנראה מכאן אמרו, שהראשונים השתבחו בסברא.

ומרן הבית יוסף, הרי הוא אינו מעיר לגבי נדון דידן.

אמנם אינני יודע, מה עשו אבותינו בתימן בדורות ההם, ואיך בארצות ספרד. אין לנו מקורות על כך. עכ"פ הבית יוסף שתק ולא העיר על כך מאומה. כמדומני שישנם מקומות שהטור מביא את מנהג אשכנז, והבית יוסף מעיר בהדיא שכך הוא גם בספרד.

בכל אופן, מרן עצמו בשלחן ערוך העתיק זאת כ'הלכה', לא בתורת מנהג בלבד.

בירור דעת השלחן גבוה, כי רק בימים שבין יוהכ"פ לסוכות אין להתענות תענית יחיד, משא"כ בימים שמסוכות ועד סוף חודש תשרי. ומה הדין והמנהג לגבי חודש ניסן.

שאינ מתעניין בו תענית כלל, אפילו יום שמת בו אביו או אמו. הוא כותב על כך [באות ח'] בזה"ל, מנהג זה, אין לו שורש ולא ענף, לא בגמ' דילן ולא במסכת סופרים, כמו שכתבתי לעיל בסק"ד ע"ד. וכ"כ שכנה"ג בהגהת הטור אות ג' וז"ל, אבל מ"ש המפה שנהגו שלא להתענות אפילו יום שמת בו אביו או אמו, אין אנו נוהגין כן. דכל תענית יחיד, שאינו להזכיר בציבור, אנו נוהגין להתענות וכו'. וכ"כ הב"ח, וכ"ש יום שמת בו אביו או אמו עכ"ל.

ובנדון דידן, לגבי חודש תשרי, השלחן גבוה אומר שזהו אותו הדבר, 'כל שכן מניסן', א"כ לכאורה הוא כן משווה את העניינים.

אולם בסוף ראיתי, ר"ל הבנתי בס"ד, כי כנראה ישנו חילוק.

הכף החיים ציין את השלחן גבוה בסימן תרכ"ד ס"ק י"א, שם הוא – השלחן גבוה – הביא בזה"ל, מצאתי כתוב בקיצור שני לוחות הברית בריש מסכת סוכה ז"ל, כתב מהרא"ה ז"ל, בין יום הכיפורים לסוכות אין נופלים על פניהם, שאותן ד' ימים נתן הקב"ה מתנה לישראל, שמוחל עוונותיהם כל אותן ד' ימים, ואין מתחיל למנות עוונותיהם אלא מיום ראשון של סוכות עכ"ל.

ובזה יובן אצלי מ"ש בגמרא דסוכה, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, וכי ראשון הוא? והלא ט"ו לחודש הוא? אלא ראשון לחשבון עונות. והעולם הקשו, דראשון לחשבון עונות הוא מוצאי יו"ט. אלא בזה אתי שפיר, ודוק.

ואח"כ ראיתי בלבוש שכתב כן. וכ"ע – ראשי תיבות וכתב ע"ד – שאין מתעניין בהם אפי' יום שמת בו אביו או אמו. וכ"כ באר היטב, מפני שבו בזמן נשלם בנין בית המקדש שבנה שהע"ה ועשה אותם ימי משתה ושמחה.

וזהו. כך הוא סותם. הוא מביא את קיצור של"ה, ואת הלבוש, שהם פוסקים אשכנזים, והוא לא אומר שאנחנו – הספרדים – לא ככה. והכף החיים ציין את זה.

אבל אולי נגיד, שמא הוא סמך על מה שכתב מקודם במפורש, לגבי תענית יחיד בתשרי, שזה 'כל שכן מניסן'.

ברם, הקב"ה האיר את עיני, כי צריכים לדייק פה. ישנו הבדל, בין הימים הללו שבין יוהכ"פ

בתחילה חשבת, כי יש להעיר על מה שהכף החיים הביא בשם השלחן גבוה את העניין הזה, שלא להתענות תענית יחיד בימים הללו – כי לכאורה היה נראה שבשלחן גבוה כתוב ההיפך. אבל, נלך לפי הסדר.

השלחן גבוה בהלכות פסח [שם] כתב בזה"ל, הדרן למב' לתין, דמגמ' דילן משמע להדיא דמותר להתענות בכל חודש ניסן. דבפ"ו דמנחות דף ס"ה ופ"ב דמגילה דף י"ז ובספ"ב דתעניות, ת"ר, אילין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון. ופרש"י דלא להתענאה בהון, אבל למספד שרי. ואיכא דחמירי כולי האי, דאפילו בהספד אסור. מריש ירחא דניסן, עד תמניא ביה, איתוקם תמידא, דלא למספד. ומתמניא ביה, ועד סוף מועדא, איתותב חגא דשבועיא, דלא להתענאה כו'. וקי"ל בפ"ק דר"ה דף י"ט ע"ב, דבטלה מגילת תענית בכל הימים, חוץ מחנוכה ופורים.

הא קמן, דמותר להתענות בכל חודש ניסן.

בהתחלה רצונו לבסס את המנהג, שיחידים כן מתענים אז, כי מצד הדין הדבר מותר.

אלא שהעולם נהגו כן, שלא להתענות, וסמכו על מסכת סופרים הנ"ל. והכי איתא בספר הרוקח סימן רמ"ה, שהוא מן המנהג וכו'.

ובהמשך הוא כותב כך, מעתה הדבר פשוט מביעתא בכותחא, דיום שמת לו אביו או אמו, דמותר להתענות, כשאר ימות השנה. לא מיבעיא לגמ' דילן הנ"ל, דבטלה מגילת תענית, אלא אפילו למסכת סופרים וכו'.

ובסוף הוא כותב, ומה שנהגו שלא להתענות בתשרי, ממוצאי יו"ט עד סוף, נתבאר לקמן סימן תצ"ב ע"ש.

כאשר עיינתי שם בסימן תצ"ב, ראיתי כי הוא כתב בזה"ל, הא דאין מתעניין עד שיעבור תשרי, היינו דוקא תענית ציבור. אבל תענית יחיד, כגון התלמידים שמתעניין ב' וה', או תענית על אביו ואמו, מתענים, מכ"ש מניסן, כמו שכתבתי לעיל בסימן תכ"ט.

הוא – בעל שלחן גבוה, מהר"ר יוסף מלכו – שולל מאד את המנהג שכתב הרמ"א [שם] בהלכות פסח סימן תכ"ט בסעיף ב' וז"ל, ונהגו

לסוכות, לבין הימים שמסוכות עד סוף תשרי. הימים האלה, הם יותר ימים של שמחה. מה שהשלחן גבוה אומר, שמותר להתענות תענית יחיד, זהו אחרי סוכות, מאחרי סוכות, עד סוף תשרי, התחלת מרחשון, זה 'כמו ניסן'. אבל הימים הללו שבין יוהכ"פ לסוכות, כפי שאמרנו לעיל, ישנן להם מעלות מיוחדות, יש יותר עניינים של שמחה, לכן פה הוא סתם. א"כ מה שכתב וציין הכף החיים, הוא מדויק.

*

לסיכום, הדבר נשאר כפי שאמרנו וכתבנו בס"ד בשע"ה, כי דברי השת"ז הללו הם דברים נכונים, גם אם המקור לכך הוא מהאשכנזים. הדבר התקבל גם ע"י גדולי ספרד ותימן.

ב'חזון עובדיה' ג"כ הביא זאת, בהלכות פסח [הל' חודש ניסן אות ד', דף ז'], והוא מחזק את הדבר. וז"ל, פשט המנהג להתענות בימי ניסן תענית של יום הפקודה (יאר-צייט) של אביו או אמו, אף על פי שאין תענית זה חיוב, רק מנהג טוב.

ולפני כן [בדף ה' בהערה ט'] הוא כותב בזה"ל, על כל פנים אנו נוהגים כדברי מרן שקיבלנו הוראותיו, ומתענים תענית יחיד בימי ניסן. וכ"כ להדיא בשיורי כנסת הגדולה (הגהות הטור אות ג'), וכן כתבו הפרי חדש והמטה יהודה – זה מה שהביא הכף החיים. והוא מוסיף עוד, וכן פסק בשו"ת הכנה"ג (חאו"ח סי' נ"ט) ע"ש. וכן כתב בשו"ת בית דוד (סימן קמ"א), ושכן המנהג בשאלוניקי להתענות ביום השנה של אביו או אמו בימי ניסן, כדעת מרן הבית יוסף ע"ש. הבאנו אותם.

וכן פסק בשו"ת שואל ונשאל (סימן ע"ה) ע"ש. ומכל שכן לפי מה שכתב מרן הבית יוסף (סימן תכ"ט), והמשנה למלך (פרק ו' מהלכות כלי המקדש הלכה י'), שהש"ס שלנו חולק על מה שאמרו במסכת סופרים שלא להתענות בימי ניסן ע"ש. (ועיין עוד בספר מטה יהודה סוף סימן תכ"ט ד"ה ודע דמדינא דגמרא). ואם כן, הבו דלא להוסיף עליה, לאסור תענית יחיד.

כיון שמצד הדין – עפ"י הגמרא – מותר אפילו לרבים להתענות. רק מכיון שנפסק בשלחן ערוך,

שלא מתענים. גם ברמב"ם אין את ההלכה הזאת, וא"כ אפשר להבין כי הרמב"ם פסק כדינא דגמרא, שמותר להתענות בימים הללו. אבל, התקבל הדבר הזה, שלא מתענים תענית רבים. אבל, להוסיף גם תענית יחיד? זה כבר יותר מדאי.

הש"ס שלנו חולק. זהו מה שהבאנו לעיל, מהספר השלחן גבוה, אשר האריך בכך, כי מעיקר הדין הדבר מותר, וחזק את זאת.

ברם הימים הללו, בין יום הכיפורים לסוכות, אלו ימים שמחים, וגם לדידן אין ראוי שהיחיד יתענה. לא אגיד שזהו בגדר 'מנהג', אלא שבתורת הוראה והנהגה, הדבר התקבל.

בעניין גירסת המלה 'חֲנֻק' שבוידי יוהכ"פ, האם יש לשנות ולומר 'חֲנֻק', כפי שהעלה מהרי"ץ בעץ חיים בשם הרד"א.

בסוף השיעור הקודם, ניגש אלי ידידנו הרב אליהו נהרי הי"ו ושאל אותי, מה דעתי על מה שכתב מהרי"ץ בעץ חיים [ח"ג דף פ' ע"ב] – לגבי מה שאנחנו אומרים בוידי, 'ועל חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין. חֲנֻק והרג שריפה וסקילה' – בזה הלשון, יש שקורין החי"ת בקמץ, ויש שקורין אותה בסגול, והוא הנכון. על משקל הָרַג. כך שמעתי שהיה קורא הרא"ש והרד"א.

ככה הדפיסו. אבל זהו שיבוש. הדבר השתבש קצת בדפוס. בכתב יד 'קדשו', כתוב נכון. כך שמעתי שהיה קורא הרא"ש (הרד"א). המלה הרד"א – רבי' דוד אבודרהם – היא ב'סוגריים'. ובלא וא"ו החיבור. אלו בדיוק המלים של הרד"א, ומהרי"ץ העתיק אותם. וציין בסוף את המקור.

א"כ למעשה הוא שואל, כיצד נקרא? האם חֲנֻק, או חֲנֻק?

עניתי לו אז, שצריכים לחשוב על כך. ובזכותו ישבתי על המדוכה הזאת.

ישנו כאן ויכוח, בדקדוק גירסת המלה הזאת. האם לקרוא חֲנֻק, או חֲנֻק? טוען האבודרהם, כי צ"ל חֲנֻק, על משקל הָרַג. ומזה שהרי"ץ מביא זאת בשתיקה, משמע שהוא מסכים לכך. כך 'הנכון'. מהרי"ץ לא העיר על כך כלום. שתיקה כהודאה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

שבאה מלעיל. כמו אך טוב וחסד ירדפוני. שזה לא וחסד בשוא. וכן אני והו, למה זה לא והו? וכל כה"ג. התשובה היא, מכיון שהמלה מלעיל, לכן הוא"ו היא קמוצה. המלה וחסד, עם וא"ו החיבור אומרים וחסד, כי המלה מלעיל, משא"כ אם היתה מלרע, כמו ברכה וְחַיִּים.

הוא לא ידע, לא הכיר, את הגירסא שלנו, 'חֲנֹק'. לכן הוא אומר, כי הוא"ו בודאי צריך להיות בקמץ, והוא מוסיף ואומר ממילא שמובן למה הם אומרים את החי"ת בקמץ. הסיבה שהם קורא אותה בקמץ – שוב הפעם, לפי הגירסא שלהם. אצלם הסדר אינו כפי שאצלינו, חנק והרג שריפה וסקילה, אצלם זה סקילה שריפה הרג וְחֲנֹק. על כך הוא אומר, כי ישנו כאן הפסק, לכן אומרים בקמץ, וְחֲנֹק, כי זה בסוף. כי זה הפסק. בקיצור, הוא הבין זאת בצורה בכלל שונה, כנראה לא נכונה, וממילא הוא הגיע אל המסקנות הללו. הוא הסכים לאבודרהם, אבל נראה שהוא לא הבין את הכיוון. כך שמה שהוא אומר, זה לא עונה לגופו של עניין.

שאלה מהקהל: איך האבודרהם עצמו גרס? תשובת מרן שליט"א: לא שמעתי אותו. אנחנו מדברים, לפי המלים שלו. זה לא מנוקד אצלו, יש לו רק פירוש. אנחנו מכירים את הגירסא שלנו, 'חֲנֹק', וזה קמץ לא בגלל הפסק, אלא כל מקום שהמלה הזאת נמצאת, קוראים החי"ת בקמץ, והנו"ן בצירי ומלרע. כך היא הגירסא. כמו חֲנֹק והרג שריפה וסקילה. גם שזה לא בהפסק. זה לא כמו בסוף עניין, כמו אתה, אפרים, ירושלם. אלא ככה המשקל של מלה זו.

*

בכל אופן, כיון שאנחנו תלמידת למידיו של מורינו ורבינו גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, וכך הוא אומר, היגעתי למסקנא זו ביום כיפור הזה, והתחלתי להגיד בפעם הראשונה 'חֲנֹק'. אף פעם לא אמרתי ככה, אבל בזכות הרב אליהו הי"ו אשר עורר אותי, אמרתי, טוב, אנחנו צריכים להיות אמתיים. אם הרב שלנו ככה אומר, הוא מסכים ואומר בהדיא שהדבר כך, אזי צריכים אנו לקבל את זה.

מצד שני, בגוף התכלאל, מהרי"ץ ניקד חֲנֹק.

ישנו סידור ידוע של אחד מן המדקדקים האשכנזים, שמו רבי שבתאי סופר מפרמישלא, הוא מביא [בתפילת יום כיפור, דף 705] את דברי האבודרהם הללו [שהבאנו לעיל ממהרי"ץ בע"ח], ומוסיף על כך דברים מעצמו בזה"ל, ועל כל פנים, צריך לקרוא וי"ו 'וחנק' בקמץ, כמשפט וי"ו השימוש הבאה על תיבה בעניינה, והיא בטעם מלעיל, כמו שכתבתי בסוף משנת חטאת הציבור (עמ' 44).

וטעם אותם שקורין החי"ת בקמץ בדברי האבודרהם, נראה שהיו סוברים שיש כאן הפסק. אבל באמת אינו כן, כי הכל דבוק עם מה שאחריו. לכן נכונים דברי האבודרהם, שיש לקרוא החי"ת בסגול, ודוק.

הוא – מהר"ש סופר – היה מדקדק גדול. בדרך כלל, אצל האשכנזים לא היו 'מדקדקים'. ר' אליהו בחור אומר מליצה, 'אם יעלה שיער בכף היד, תמצא אשכנזי מדקדק'. [עיי' שיעור מוצש"ק שמיני התש"ע]. נדיר מאד למצוא אצלם מדקדקים. אבל הוא היה גברא רבה, וגדולי האשכנזים סמכו בזה עליו, הפנו אל הסידור של מהר"ש סופר.

אולם בנ"ד, במחכ"ת, נראה לי כי חלה כאן אי הבנה. או שהיתה לו חסרון ידיעה. הוא לא הכיר מעצמו את הגירסא, והוא מתחיל לדבר על הוי"ו. תעזוב כעת את השאלה, איך לקרוא את האות חי"ת. הוא מדבר על האות וי"ו, שצריך לקרוא וְחֲנֹק. מה רצונו להגיד?

האבודרהם קיצר, ומהר"ש סופר לא שמע באזניו את הגירסא הזאת, 'חֲנֹק', כמו שאנחנו שמענו. הוא הבין מה שהבין רק מתוך הספר, על כן כנראה הוא חשב, שישנו כאן ויכוח האם לקרוא 'חֲנֹק' או 'חֲנֹק', דהיינו בקמץ ובסגול. והנו"ן נשארה בסגול. אז הוא בא ואומר, טוב, בסדר, כעת תתווכחו האם החי"ת בקמץ או לא, אבל הוא"ו בודאי צ"ל בקמץ. הוא לא שמע את הגירסא, 'חֲנֹק', כפי שאצלינו, הנו"ן בצירי ומלרע. הוא חשב כי הויכוח הוא רק האם הנו"ן בסגול או בקמץ, 'חֲנֹק' או 'חֲנֹק'. ועל כך הוא אומר, הוא"ו בטח תהיה בקמץ, כמו כל מלה

עניינים נוספים [פרט לעניין דלעיל] שקיבלנו לגביהם את הכרעת מהרי"ץ זיע"א, למרות שאבותינו נע"ג לא נהגו בהם. וההבדל שבינם לבין עניינים אחרים שכתב מהרי"ץ, שבהם איננו נוהגים כפי דבריו.

וזאת כפי שקיבלנו עוד דברים אחרים, ולא התייחסנו לכך ש'העולם' לא קיבל אותם.

כגון לגבי עושה ה'שָׁלוֹם במרומיו, להוסיף ה"א בעשי"ת, כמו שהעלה מהרי"ץ בשם האר"י. לא שמעתי על מישחו שיגרוס כך. אולי זאת אינה ראייה, כי זה נאמר בשקט, בלחש. בסוף תפילת העמידה. אבל חזינן דאפילו בסידורים, אף אחד לא הדפיס עושה ה'שָׁלוֹם, א"כ רואים כי 'העולם' לא יודע מכך בכלל. גם התלמידי חכמים. אבל כיון שמהרי"ץ קבע בפשיטות לומר, 'עושה השלום', אזי אנחנו, אין לנו שום סיבה שלא לקבל את הכרעתו. וכמו שדיברנו על כך בזמנו בשיעור כי תבוא ויילך התשע"ו.

וכן למשל בעניין ההכאה על הלב, באמירת הוידוי אשמנו בגדנו וכו', מהרי"ץ העלה להכות על הלב. למרות שאבותינו לא נהגו כך, אנחנו קיבלנו זאת. וכבר כתבתי על כך בס"ד במפורש בשלחן ערוך המקוצר [או"ח סימן קי"ד סעיף ו'] בזה"ל, כשמזכיר את החטא, יש אומרים כי טוב להכות באגרוף על הלב, כלומר אתה גרמת לי שחטאתי.

ובעני יצחק שם אות י"ב הבאתי את המקורות לכך, סימן תר"ז סעיפים ב' ג' ד' ואחרונים. ופסקי מהרי"ץ הל' נפילת אפים סעיפים י"ב י"ג, ושו"ת עולת יצחק חלק א' סימן ע"ג אות ב' וכו'. מהרי"ץ כתב, להכות על הלב. כפי שאמרתי פעמים רבות, הדבר בבחינת 'שוקולדות'.

ולעיל סימן כ"א הערה י"ח ציינו מקור העניין שצריך להכות על הלב וכו', שהוא ממדרש קוהלת ומדברי האר"י, והובאו גם כן בכף החיים סימן קל"א סק"ה.

ואעפ"י שלא נהגו בקהילותינו לעשות כן, מכל מקום הוא דבר טוב. והלא כבר מהרי"ץ שם העלה דברי האר"י בזה.

וכי ישנו בכך משהו שאינו טוב? חלילה. למה לא לקבל זאת?

ומלבד זה, מצינו גם בילקוט הפלאות אות ו', על שָׁדִים סופדים (ישעיה ל"ב, י"ב), מכאן למי שמתוודה, שיכה בידו על החזה, על כל חטא וחטא. הגהה בפירוש רש"י שם, המכונה בשם רש"י ישן.

אכן, לגבי רש"י ישן, אולי זהו אינו מקור מוסמך כ"כ, כי אלו הוספות של רבי עובדיה 'הנביא'. ישנן בפירוש רש"י, הרבה הוספות ממנו, שיש עליהן פקפוק גדול כנודע. והארכתי בס"ד בנפלאות מתורתך הפטרת שמיני דפסת, גבי פסוק הן היום בנוב לעמוד. אבל עכ"פ ישנו מדרש מפורש בקהלת, להכות על הלב, וגם האר"י ז"ל אומר לעשות כך, זה מספיק.

ישנם כמה וכמה דברים שמהרי"ץ כותב, ומשום מה לא עשו אותם הלכה למעשה, אולם אנחנו כן קיבלנו אותם הלכה למעשה, בשנים האחרונות, ב"ה פה בבית המדרש שהוא ע"ש מהרי"ץ זיע"א. כגון לגבי מזמור לתודה וגו', להגיד אותו באריכות. מהרי"ץ הביא זאת בפשיטות [בע"ח ח"א דף ט"ז ע"א] בזה"ל, מצוה למשוך אותו בנגינה ולנגן, כדאמרין שכל השירות עתידול לבטל חוץ ממזמור לתודה.

הערה מהקהל: גם מרן [הש"ע בסימן נ"א סעיף ט'] כותב לעשות כך.

תגובת מרן שליט"א. אכן. [מהרי"ץ ציין בסוף, ב"י בשם א"ח וכל בון]. אבל בשבילנו, חשוב מהרי"ץ. אם מהרי"ץ לא היה כותב זאת, לא היינו מנהיגים זאת, כי לא נהגנו. אבל כיון שמהרי"ץ כתב את זה, אנחנו הולכים בעיקבותיו. הערה מהקהל: אבל הספרדים ג"כ לא נהגו בזה. תגובת מרן שליט"א: גם הספרדים לא נהגו, וגם האשכנזים לא נהגו. מישחו יודע, למה? הם ג"כ מתפללים על עצמם. ישנם כאלה מהם שאכן תיקנו את העניין, שמנהיגים מקרוב את זה. אבל עכ"פ אני אינני עושה חשבון לאף אחד. אנחנו יודעים 'עשה לך רב, והסתלק מן הספק'.

אותו הדבר לגבי ויהי נועם וגו', להגיד באריכות, בכדי למשוך את זמן הרשעים בגיהנם. וכמו שהבאתי בס"ד בשיעור בעבר, והוספנו שעוד שנים לפחות מחכמי תימן, כתבו את זה. הנהגנו זאת.

שערי יצחק – השיעור השבועי

חיים] הוא השאיר ככה, את הנוסח הנהוג. אין בדברי מהרי"ץ איזו לשון, המראה שהוא מקבל זאת בבחינת הלכה למעשה, רק שזו דעת החמ"י, ובפרט הדבר השני 'ברנה'.

לגבי חנק, הוא הביא את העניין, 'והוא הנכון', וציין שהמקור מן הרד"א, ולא היה הוא צריך להוסיף מעצמו מלה. לכן נראה שהוא מאשר ומקיים לומר כן.

והסיבה ש'העולם' לא קיבל זאת, היא פשוטה מאוד, כיון שכ"כ רגילים בקהילותינו לומר 'חֲנֻקָּה'. או שהגיע הזמן מן השמים, כמ"ש קהלת 'לִפְלֹ זִמְנִי, שֶׁעָבָשׁוּ נִשְׁנָה אֶת זֶה'.

שאלה מהקהל: א"כ למה בגוף הסידור, מהרי"ץ כתב 'חֲנֻקָּה'?

תשובת מרן שליט"א: עוד מעט בעזרה"ת נבין זאת. שאלת טוב.

שאלה מהקהל: אך את המלים 'והוא הנכון' לא מהרי"ץ הוסיף מדנפשיה, אלא הן לשון הרד"א? תשובת מרן שליט"א: בודאי. אבל מזה שמהרי"ץ העתיק אותן, שמע מינה שהוא מסכים לכך.

שאלה מהקהל: הנה הבאתי כאן צילום משני כתבי יד ישנים של רד"א, באחד מהם יש התיבות הללו, דהיינו והוא הנכון, ובשני אין אותן.

תשובת מרן שליט"א: ובכן, מה רצונך לומר? שאולי לא הרד"א עצמו כתב זאת, אלא חכם אחר הוסיפן? יתכן שכן, ויתכן מאידך שזה דילוג המעתיק. אבל בכל אופן, לפני מהרי"ץ היו התיבות הללו, והוא העתיקן בגדר שתיקה כהודאה, והסכמה גמורה.

שאלה מהקהל: אולי אין ראיה לדידן, רק הרד"א הולך לפי גירסתם שחנק בסוף, סקילה שריפה הרג וחנק, שאז זה חרוז, לכן כתב שהוא הנכון. משא"כ לגירסתנו שפותחים בזה, חנק הרג שריפה וסקילה.

תשובת מרן שליט"א: זה לא חרוז, רק גִּזְרֵת המלה. כיון שאין מלת חנק מוזכרת במקרא לדעת את הניקוד, איך נדע. אלא יגיד עליו רעו, חֲנֻקָּה, כמו הָרָג, וא"כ לא משנה מה הראשון. ולקרוא הָרָג, לא שייך, כי זה נמצא במקרא, הָרָג

ישנו דבר נוסף, גירסא שמהרי"ץ מביא, אבל יש הבדל.

בשחרית שבת, חטאות הציבור והיחיד וכו' לזכרי כהונה. מהרי"ץ אומר [ע"ח דף קט"ז ע"ב] כך, לפי הדקדוק י"ל לְזָכְרִי, למ"ד בחירק והכ"ף בקמץ. והעולם קורין הזי"ן בחירק.

בעניין זה, מהרי"ץ לא קבע במסמרות, שכך הוא הנכון. הוא מביא כי כך העולם קורא, משמע שהוא נותן מקום לכך, שאפשר להישאר בגירסא הזאת. אעפ"י שלפי הדקדוק צ"ל לְזָכְרִי, כי זָכְרִי זה לשון זכרון. משא"כ זָכְרִים, פירושו ההיפך מנקבות. אם כי האמת שזה הולך ביחד, בשורש הן מחוברות. הנשים אין להן זכרון חזק, 'נשים' זה מלשון נִשְׁנִי אֱלֹהִים [בראשית מ"א, נ"א], נְשִׁיתִי טוֹבָה [איכה ג', י"ז], הן שוכחות, אין להן זכרון כ"כ. כמ"ש הרשב"ץ בפ"י למס' אבות. אבל הדבר אינו משנה, כי סוף סוף אלו שתי מלים נפרדות. מה ששורש המלה הוא מחובר, שיש קשר ובסיס משותף, אינו אומר שאין צורך להבדיל ביניהם. גם המלאכת שלמה מעיר על כך, פ"ה דזבחים משנה ג' יעוש"ב.

יש עוד – הנני אומר בפניכם רק את מה שאני זוכר כעת, דברים שמהרי"ץ כתב, והם לא התקבלו – בפיוט לכה דודי וכו', מקדש מלך עיר מלוכה וכו', מביא מהרי"ץ [שם בדף ק"א ע"א] בזה"ל, כתב הרב חמדת ימים, דאין נוסח 'צאי מתוך ההפיכה' נכון, שאין לזכור עצב ודאגה לשכינה קדישא, כי יסבב להגביר עצב ודאגה.

וכי בשבת קודש, הינך רוצה לעשות עצבות לשכינה? אל תזכיר דברים שמעציבים אותה.

ומפני זה, הגיה לומר בנוסח זה.

מקדש מלך עיר מלוכה. מאז היתה ראש מְמַלְכָּה. והיא עתה תתעטר בַּמְלָכָה. והוא יחמול עליך חמלה.

התקשטי כלה קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי. וכו'. ורזא דא, לְחַכְמִי לְפָא אתמסר וכו' ע"ש.

והדבר השני הוא שם בהמשך, 'גם בשמחה', הרב חמ"י הגיה לומר בשבת, 'גם ברנה', שהוא סוד המלכות.

גם עניין זה, אינו דומה. מהרי"ץ רק ציין שככה החמדת ימים אומר, ובגוף הסידור [תכלאל עץ

רב [ישעיה ל', כ"ה. יחזקאל כ', ט"ו], מכת חרב וְהָרַג וְאָבְדָן [אסתר ט', ה'].

והרי מהרי"ץ ידע את גירסתם, סקילה וכו' וחנק, שהרי דן אודותיה בפיסקא הקודמת לזו, ואעפ"כ העלה לאחר מכן את דברי הרד"א בנ"ד בפשיטות. שמע מינה דפשיטא ליה שאין לכך שום קשר, וכמו שהסברנו בס"ד. וכל זה פשוט וברור.

ועל משקל זה, גם תיבת חרב.

שאלה מהקהל: גם הרב לוי נגאר העתיק בתכלאל שלו חֲנֵק בקמץ וצירי.

תשובת מרן שליט"א: ואם כן? הלך בעיקבות מהרי"ץ בהכל. מה שנפרש בדעת מהרי"ץ, מתפרש ממילא גם בדבריו.

[הערת ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א בכתב, אחרי השיעור.

אם אכן כך היא הכרעת מהרי"ץ, מדוע לא תיקן כך בגוף התכלאל, אלא השאיר את הניקוד חֲנֵק. מה גם שהוא נגד עיניו באותו העמוד. מה שאין כן אם היה הניקוד במקום אחר, או במשנה (לא בדקתי), היה אפשר לומר שלא שם לבו לכך, או שכבר לא היה הספר ברשותו. וכמו שמצינו לו בכמה עניינים שחזר בו ולא תיקן במקומות אחרים, מהאיי טעמא. ובפרט שכבר כתב את העניין הזה במהדורא קמא דקמא דף ת"ס בגליון, ומדוע במהדורות המאוחרות יותר ניקד חֲנֵק. הלכך כיון שהוא עצמו לא שינה אף שהסכים שהנכון חֲנֵק, כל שכן אנחנו תלמידיו. ואין זה דומה להכאה על הלב וכדומה, שאינו סותר דברי עצמו.

שוב הבנתי מדברי מעכ"ת דלקמן, שבכוונה לא תיקן כך בגוף התכלאל, כי לא רצה שייראה כחולק על כל התכאליל, ולתת בכך חרב ביד המחליקים. אבל מי יטרח לבדוק בכל המון התכאליל, ובודאי הכל יתלו שראה מהרי"ץ כך בכמה תכאליל. מה שאין כן מה שנמנע מלכתוב בפירושו שגירסת כל התכאליל חֲנֵק, שבזה צדקו דברי מעכ"ת, שלא רצה לתת חרב ביד המחליקים עכ"ל יצ"ו.

תשובת מרן שליט"א: אילו ראה כן בכמה תכאליל, היה מזכירם בהדיא, כגון שהביא חילוק ביניהם בנוסח נשמת קול חי דף קל"ח ע"ב לגבי וּבְשָׁבַע, או ובשׁוֹבַע, וכדומה].

התייחסות למ"ש בסידור כנה"ג לגבי דברי מהרי"ץ בשם האבודרהם, בעניין גירסת תיבת חֲנֵק, דוגמאות לטעויות שהיו אפי' אצל קדמונינו ואפי' עד זמנינו, והבנת חכמת מהרי"ץ במה שכתב בעניין דלעיל.

בסידור כנסת הגדולה [דף נ"ב] כתוב בזה"ל, חֲנֵק, הכי גרסינן, החי"ת בקמץ והנו"ן בצירי. כך קיבלנו מרבנותינו לגרוס גם בלימוד המשנה והתלמוד, וכן ניקדוה בכל התכאליל העתיקים והמאוחרים, לרבות התכלאל של מהר"י בשירי, ומהר"י ונה, ומהר"י פתיחי, ומהר"י משתא (עמוד קל"ב).

ואם רבי הרד"א כתב שיש קורין החי"ת בקמץ כנוסחתנו, ויש שקורין אותה בסגול, והכריע דלא כנוסחתנו עיי"ש, נוסחתנו עדיפה. שכן חנק בקמץ וצירי, אתיא שפיר על משקל פֶּרֶת. אך יש לתמוה על מהר"י צאלח שהעלה בעץ חיים (שם) את דברי הרד"א בסתם, דמשמע שהוא מסכים לקרות חֲנֵק בסגול, עיין עליו שם. והוא בניגוד לכל התכאליל ולנוסחת תימן. ואכן אפילו חסידיו לא נהגו כך.

המלה 'חסידיו', זהו סגנון מודרני. אינני יודע האם ממש מודרני, עכ"פ הוא בא מן האשכנזים, דהיינו התחיל מן ה'חסידים', חסידי הבעל שם טוב. ומשם המשיך והושאל לעניינים דומים אחרים.

אכן הדבר נכון, לא שמענו אף אחד שקרא ככה. אבל לגופו של עניין, למה 'נוסחתנו עדיפה'? בגלל שזה 'על משקל כרת' מהו הקשר? הרי הננו מדברים, לגבי חֲרָג – חֲנֵק. וכמו שריפה – סקילה. למה אינך אומר, 'שְׁרִיפָה'? כי שְׁרִיפָה כמו סקילה. הלא אפשר היה לומר שְׁרִיפָה בחירק, כפי שישנה מלה למשל, עקידה. אנחנו לא אומרים עקידה, אלא עקידה, בחירק. עקידת יצחק. כגון כפי שאנחנו אומרים בתחילת תיקון שחרית, וְתִרְאֶה לִפְנֵיךְ הָעֲקִידָה שֶׁעֲקַד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ. אלא מאי, לכל מלה יש את המשקל שלה. לכן בנ"ד טוען האבודרהם – ומהרי"ץ מסכים איתו – כי הדבר צודק, חֲנֵק על משקל חֲרָג. מה הינך מביא ראיה מהמלה כָּרֶת? זה לא ה'חבר' שלו. זאת מלה אחרת. משא"כ ארבע מיתות בית דין.

הערה מהקהל: ישנה מלה נוספת, גָּזַל או גָּזַל.

שערי יצחק – השיעור השבועי

'מִצְפָּה' עַל חֶרֶשׁ. בפיסקת רבון כל העולמים
[לפני ברכוה"ת], ומרצה במקום ומרצה. בפיטום
הקטורת שמונה במקום שמונה. כמו 'שר
הממונה', כפי שאומרים בשירה, זאת טעות
בדקדוק, וצ"ל שר הממונה.

בפרק איזהו מקומן וכו' – כבר כולם תיקנו את זה
– אלו הן אשמות, אֲשֶׁם גזילות, אֲשֶׁם מעילות,
אֲשֶׁם שפחה חרופה, אֲשֶׁם נזיר, אֲשֶׁם מצורע,
אֲשֶׁם תלוי. למה האחרון הוא אֲשֶׁם, והקודמים
הם אֲשֶׁם? מהו ההבדל? ברור כי התשובה היא,
בגלל הסמיכות. אבל הקדמונים, לא גרסו ככה.
הם גרסו, אֲשֶׁם גזילות אֲשֶׁם מעילות אֲשֶׁם שפחה
חרופה אֲשֶׁם נזיר אֲשֶׁם מצורע אֲשֶׁם תלוי. ככה
מהרי"ץ מביא בהגהותיו שם, והוא כותב עליהם
שהדבר אינו נכון, ותיקן זאת. וכן גרסו מנחות
כהנים, במקום מנחות כהנים.

מובן כי בנ"ד מהרי"ץ התחכם. מצד אחד, הוא
השאיר בגוף התכלאל את הגירסא חֲנֵק, כי כך
היא גירסת התכאליל. הוא לא כתב במפורש
אחרת. הכחיד תחת לשונו. ולבוא ולהגיד שכל
התכאליל טעו בזה, את זאת הוא לא רצה
להגיד, כי יבואו ויגידו לו, תשמע מארי, אם הינך
חולק על התכאליל, אזי גם אנחנו יכולים לחלוק
על התכאליל בדברים אחרים. לא יבינו, מתי כן
ומתי לא. לכן מהרי"ץ בגודל חכמתו, הסתפק
בכך שהביא את האבודרהם, ובכך גילה את
דעתו כי זהו הנכון. כעת, מכיון שישנם אנשים
שלא יבינו את עומק העניין, לכן 'החכם עיניו
בראשו'. אבל הוא לא יכול היה להעלים את
דעתו, שככה נראה לו לפוס רהטא.

ורק למהרי"ץ הדבר מתאים, כי הוא – יותר
מכולם – שהחזיק וחזק הכי הרבה את מסורת
הקדמונים. אולם מצד שני, ישנן מקומות
שמהרי"ץ אומר, 'העולם טועים'. פה ושם, כאשר
הגירסא היא מוטעית. כי רק האמת נר לרגליו.
והארכת עוד בס"ד בנפלאות מתורתך פ' ראה
ע"פ ולא תחמל ולא תכסה עליו.

כמה קולעים ומתאימים לכך, דברי הרמב"ן
בהקדמתו להשגותיו על ספר המצוות לרמב"ם,
לגבי הגאון בעל הלכות גדולות בזה"ל, ע"ס חשקי
וחפצי להיות לראשונים תלמיד, לקיים דבריהם
ולהעמיד, לעשות אותם לצוארי רביד, ועל ידי

תגובת מרן שליט"א: נכון. לפי הפסוק נראה יותר
לומר גִּזְלִי. [ישעיהו ס"א, ח'] שֵׁנָא גִּזְלִי בְּעוּלָה.
ישנו משקל כזה. בודאי שיש משקלים כאלה, ויש
משקלים כאלה. השאלה היא, מה צריך להיות
פה? נראה להם – לאבודרהם ומהרי"ץ – כי כאן
צריך להיות חֲנֵק, בבחינת 'גיד עליו ריעו'.

שאלה מהקהל: לא הבנתי מה שדחה מעכ"ת
דברי סידור כנה"ג. הלא המלים חנק והרג, היו
כבר לפני שנקבעו ארבעה מיתות בית דין. וכי
מפני שאחר כך נצטרפו ארבעתן יחד, יש איזה
עניין שתהיה תיבת חנק על משקל תיבת הרג,
הלא אפשר שכבר לפני כן היתה מנוקדת חֲנֵק.
אך מה שכתב שם בסידור דנוסחתינו חֲנֵק עדיפה
מפני שהיא על משקל כרת, לא הבנתי, וכי יש
עדיפות שתהיה על משקל כרת יותר מאשר על
משקל הרג.

תשובת מרן שליט"א: כיון שאין תיבה זו במקרא
לדעת מש"ס את הניקוד הנכון, מקישים לפי תיבה
קרובה לה במשמעותה ועניינה.

*

לגבי מה שהוא – סידור כנה"ג – כותב, כי הדבר
'בניגוד לכל התכאליל', כעת תראו את החכמה
של מהרי"ץ זיע"א.

מהרי"ץ זיע"א היה איש אמת, ומאידך הוא לא
רצה לכתוב בהדיא נגדם. כפי הנראה אכן אין
שום תכלאל שכתוב בו כפי שכתב מהרי"ץ. בכל
התכאליל כתוב חֲנֵק.

אלא שמהרי"ץ בגודל חכמתו, הוא סתם וחסם
את פיו, כדי שלא 'לתת חרב' ביד המחליקים.
עבד גרמיה כמאן דלא ידע. מהרי"ץ הוא איש
אמת, הוא נראה לו כי הגירסא הזאת היא
מוטעית. לא משנה לו כעת, אם כל התכאליל
נגד, כי זה לא נכון.

זהו למשל כפי שמהרי"ץ כותב במשניות שלו,
לגבי מה ש'העולם' אומרים, מסכת אֵהלות, כי
זאת טעות, וצ"ל אֵהלות, על משקל אֵהל.

ורואים כמה דברים, אצל הקדמונים, שהיו להם
שגיאות. עד היום ישנן לרבים שגיאות. למשל
אומרים 'מצופה' זהב, בלשון נקבה, במקום
בלשון זכר. ועמ"ש בס"ד בבינה במקרא על
משלי, גבי הפסוק [משלי כ"ו, כ"ג] פֶּסֶף סִיגִים

צמיד, לא אהיה להם חמור נושא ספריהם תמיד. אבחר דרכם, ואדע ערכם. אך כאשר לא יכילו רעיוני, אדון לפניהם בקרקע, אשפוט למראה עיני. ובהלכה ברורה, לא אשא פנים בתורה. כי ה' יתן חכמה. בכל הזמנים ובכל הימים, לא ימנע טוב להולכים בתמים וכו' יעו"ש. וכבר הבאנו שם בשיעור שופטים התשפ"ד בשל"ה.

גם בנ"ד מהרי"ץ כמו אנוס על פי 'הדיבור'.

אנחנו ג"כ משתדלים להיות אנשי אמת, וכל מי שמחפש את האמת ימצא אותה. 'ישרים הולכים תמיד ביושר'. אנשי אמת, נמשכים אחרי האמת. כנראה רק כעת הגיע הזמן, שנתקן גם את העניין הזה. מה שלא חשבנו על כך עד עכשיו, כנראה זהו רק מתוך רוב ההרגל, לא בגלל שהיה לנו משחו כנגד זה.

וע"ע לקמן שיעור ליל הושע"ר, מה שהוספנו בזה.

השלמה בעניין הגירסא בברכת שומע קול תפילה עמו ישראל 'היום' ברחמים, במוסף ראש השנה, דגרסין 'היום' גם כאשר ראש השנה חל בשבת ואין אז תקיעת שופר, ובירור ההבדל שבין זה לבין השינוי הרצוי שצ"ל בפיוט שופט כל הארץ וכו', כי אין לומר בשב"ק בני עבדיך 'היום' למקדשך יאתיו וכו' צועקים על חטאתם וכו'.

ישנם כמה וכמה דברים שאנחנו מתקנים, כפי שדיברנו בעניין 'שופכים את שיחותם'. וצריכים להגיד את האמת, כי מהרי"ץ כנראה לא הכיר – ועכ"פ לא הזכיר – את הגירסא הזאת, למרות שהיא נמצאת בסידורי הספרדים. בדקתי זאת בכתב יד קדשו, התכלאל מהדורא בתרא, שני הכרכים, יש לי את הצילום של זה, וישנו שם דף נפרד שבו כתוב הפיוט שופט כל הארץ וכו', ומהרי"ץ כתב שם במפורש בזה"ל, שחרית ראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום כיפורים וכו', עומד החזן ואומר קודם ברוך שאמר – הוא מתכוון, לפני המהולל וכו' – שופט כל הארץ וכו'. הרי שמהרי"ץ אינו מחלק. משמע שזה אפילו בשבת שובה. וכן מובן מדבריו בשו"ת פעו"צ חלק ג', היכן שהוא דיבר לגבי הנושא הזה, הזכיר רק שבת וראש השנה.

אבל מצד שני, אף שמהרי"ץ לא הכיר – לא הזכיר – את הגירסא הזאת, ונראה כי גם בשבת שובה הוא כך אמר, וישנה אפשרות לתרץ זאת, כפי שמצאנו לגבי 'שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים', אבל מהיות טוב אל תיקרא רע. ישנה לפנינו דרך טובה. חושבני כי אם מהרי"ץ היה שומע זאת, הוא היה מקבל אותה. כי להגיד שומע קול תרועת עמו ישראל 'היום' ברחמים, אפילו כשחל ר"ה בשבת ולא תוקעים, הגם כי נכון שמתרצים את העניין הזה, אולם אי אפשר להגיד שהתירוצים הללו 'חלקים'. מהרי"ץ בעצמו כבר נזהר, וכתב בלשון 'אפשר'.

מי שיעיין בכף החיים [סימן תקצ"א ס"ק כ"ו], יראה שהביא בזה"ל, הרב חיד"א בכסא רחמים על מ"ס – מסכת סופרים – פ"ט הלכה ח' דחה דברי שכנה"ג הנז', והסכים שלא לאמר תיבת היום בשבת, כדברי מהריק"ש. וכתב שכן ראה להרמב"ם בנוסח התפילה, והשל"ה ורב יעב"ץ בנוסחתם בסידורים שלהם, שלא כתבו תיבת היום, שנראה דאפי' בחול אינם אומרים היום יעו"ש:

אכן כך כתב החיד"א בספרו כסא חכמים על מסכת סופרים, שם בפרק י"ט דף קצ"ו. והוא אומר, שברמב"ם כתוב 'שומע קול תרועה'. אולם להרב חיד"א, לא היו לו את הנוסחאות המדויקות כת"י ברמב"ם, אלא את נוסחת הדפוסים, שידוע כבר שהם מאד משובשים. ראיתי גם במעשה רוקח, כי כעין זה היתה גירסתו ברמב"ם, 'שומע תרועה'. אבל אין מהם ראיה, כי קיצרו השמיטו ושיבשו את רוב ככל נוסח הברכות והתפילות. ובנוסחאות הרמב"ם המדויקות, בכתבי היד, כתוב כך, 'שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים', כגירסתינו. וגם בכתב היד החתום על ידו שלרמב"ם, הגיה המגיה שם, את המלה 'היום', שכן היא כתובה שם בין השיטין. דהיינו, המגיה השלים זאת. הוא בדק את הכת"י של הרמב"ם, ועפ"י הוא תיקן זאת. גם רב עמרם גאון דף [מ"ו ע"ב], והטור [סי' תקצ"ה], והאבודרהם, כולם גורסים את זה. ישנם תירוצים על כך.

במחזור אהלי יעקב ג"כ הביא את הנוסחאות הללו, במוסף של ראש השנה [דף ק"מ ע"ב]

שערי יצחק – השיעור השבועי

ערבית, והוא רחום וכו', בלי הפסוק השני י"י הושיעה, הציבור מרצונם תיקנו זאת. וכן לגבי כבודו והודו מלא עולם, במקום מלא עולם. וכן כל שאר השינויים. אולם ישנם כאלה, שאינם יודעים מה עומד מאחרי כל השינויים, והדבר מרגיז אותם. זה מביא לידי מתח.

א"כ ראשית, כמובן אסור שתהיה מחלוקת. אלו אינם דברים שצריכים לעשות לגביהם מחלוקת. כל־שכן לא לקחת זאת בצורה אישית וכו', אלא אך ורק לשם שמים. לכן היכן שהדבר לעת־עתה אינו מקובל, אם מנהיגי הציבור אינם רוצים, אין אפשרות לעשות נגד. לא לעורר חלילה וחס מחלוקת מן הדברים האלה. אם הדבר יגרום מחלוקת, לא לדבר. רק אם ישנה אפשרות להסביר. בדרך כלל, כאשר מסבירים, אזי הדבר מתקבל.

למשל, הייתי בליל שב"ק שובה אצל ידידנו ר' יואב שלם הי"ו, לצורך הדרשה, ואח"כ הוא אמר לי, מישוהו אמר פה את הבקשה רבון כל העולמים וכו' אחרי שיר השירים, וטען שהוא נסמך ונשען על דבריך. האם הדבר נכון? עניתי לו, כן. ואחרי ששאל מה ששאל והשבתי לו בנחת, שמע זאת, והוא סבר וקיבל. מי שאינו יודע, כאשר לא מבינים, אזי לא מקבלים.

האמת היא, שצריכים להאריך על הנושא הזה, אולם הנני רואה כי הזמן קצר, ע"כ אולי נשאר זאת לשיעור נוסף, להסביר לגבי כל העניין הזה של־שינויים וכו'. בעז"ה כאשר יצא לאור הסידור-תכלאל קהל יהודה, יש הרבה דברים כתובים. אבל זה לא מספיק.

יש לנו בעז"ה גם את ה'תיקוני תפילות', אם אתם זוכרים דיברנו עליהם בזמנו בשיעורים, אני מקוה בעז"ה שידידנו הרב מאיר אהרונים הי"ו יחד עם ידידנו מנכ"ל פעו"צ המסור למטרה הרב ניר טיידי הי"ו ישתפו פעולה, טובים השנים מן האחד, ויוציאו לאור את החוברת הזאת, 'תיקוני תפילות', ושיהיו שם הסברים, טעמים ומקורות וכו', בכדי שזה יתקבל. כי האנשים לא ירצו לקבל שינויים, מבלי להבין. רק אחרי שיבינו, זה יכול להתקבל. ויהי רצון מלפני המקב"ה שנוכח שהחוברת תצא לאור בקרוב. אכ"ר.

בזה"ל, כך הוא הנוסח ברד"א ובטור סי' תקצ"א. ועי' שע"ת (שם ס"ק ד') בשם הריק"ש, דבשבת לא יאמר היום, שאין תוקעין בשבת וכו'. ובסוף הוא אומר, ונראה לי שהנכון לדלג בשבת תיבת היום. הוא הרגיש בכך דוחק.

כל זה, מפני שהם לא ידעו את הנוסחאות המדוייקות. לא היו לנגד עיניהם. אנחנו [התימנים], יש לנו את הנוסח הזה בצורה ברורה, אולם הם הסתמכו על מקורות אחרים. למשל רס"ג [בדף רכ"ה] גורס, בא"י שומע תרועה. א"כ אין לו בכלל בעיא, אין צורך לחילוק בין שבת ליום טוב. לכן הם, כיון שבלאו הכי לא היתה להם מסורת ברורה מהו הנוסח, זה אומר בכה וזה אומר בכה, לדלג או לא לדלג, או אולי להגיד 'זכרון' תרועה [במקום 'קול' תרועה], לכן הם אמרו, יותר טוב, שנשמיט את זה. ברם אצלינו, שישנה לנו מסורת ברורה מימי קדם, 'שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים', גם בחול וגם בשבת, אזי בשבילנו זהו 'שינוי מטבע', לפי המקורות שלנו.

משא"כ לגבי שופט כל הארץ, שזהו רק פיוט, בודאי שאפשר ואפי' עדיף לצאת מן הספק הזה, לא להגיד בני עבדיך 'היום' למקדשך יאתיו וכו', צועקים על חטאתם וכו', כי יש לנו דרך נכוחה וישרה לצאת מן העניין הזה. בבחינת 'מהיות טוב, אל תיקרא רע', כיעויין בבא קמא דף פ"א ע"ב, ובדברי מהרי"ץ בכמה דוכתי.

התחלת ביאור עניין השינויים והתיקונים אשר נעשים ע"י מרן שליט"א, וכיצד יש לנהוג לגביהם.

בכל אופן, לגבי כל השינויים הללו, וכן לגבי עניינים אחרים שאנחנו מתקנים, צריכים לדעת דבר חשוב.

הנני יודע, שישנם כאלה שמפריע להם כל השינויים. והאמת היא, שאפי' אני בבית הכנסת וביהמ"ד כאן [פעו"צ ב"ב] דרך־כלל לא שיניתי את הנוסחאות לאף אחד, לא אמרתי לשום אדם איך להגיד. לא הערתי, ולא תיקנתי. אבל הציבור נמשך מעצמם אחרי. ראו שאני אומר בקדיש 'יִיבֶע' משיחיה, במקום ויקריב משיחיה, אמרו כך ג"כ לאט לאט. אומר בסוף הקדיש עושה שלום וכו' קצר, המשיכו בכך. וכן לפני

עכ"פ מה שבטוח הוא, שאסור בהחלט שהנושא הזה יהיה עילה לפירוד לבבות. גדול השלום, וכבוד בית הכנסת וכו', שלא יהיו ח"ו חילוקי דעות. זה מעל הכל. כל הדברים הללו, הם בבחינת 'לא ניתנו הדברים, אלא למצניעהם'. או כאשר מסבירים. אחרי שיסבירו, אנשי אמת או אנשים שמבינים, הם יקבלו את זה.

מכיון שישנו דבר חשוב יותר שברצוני להגיד, על כן הנני מדלג כעת על המשך הנושא דלעיל. חשבתי שאספיק.

התייחסות למ"ש בהגהותיו על תכלאל עץ חיים למהרי"ץ [מהדורא חדשה] לגבי דברי מהרי"ץ בשם האבודרהם בעניין תיבת 'חֶנֶק'. וכן חמש עשרה תשובות והערות, לגבי השגותיו בקונדרים ט"ז, בעניין מנהג תימן באמירת הקדיש אחרי 'והוא רחום' לפני הסליחות.

לגבי הנושא שדיברנו בשיעורים הקודמים, בעניין מנהג תימן באמירת הקדיש אחרי 'והוא רחום' לפני הסליחות.

והדבר קשור אל הנושא הקודם בשיעורנו זה, כיון שבתכלאל עץ חיים מהדורא חדשה בהוצאת [חנות] נוסח תימן, על ידי הרב דוד בן מ' שלמה צדוק יצ"ו, שכתב [דף פ' הערה פ"ה] על דברי מהרי"ץ הללו – מה שהביא בשם האבודרהם לגבי חֶנֶק – כתוב שם בזה"ל, ומה שהעלה מהרי"ץ לדברי הרד"א כלשוננו, כנראה כתב זאת לידיעה בעלמא. אך צ"ע קצת, מדוע לא העיר על נוסחת התכאליל.

לא נראה לי כלל שהדבר מתקבל על הדעת, שמהרי"ץ מביא את דברי האבודרהם לידיעה בעלמא? בשביל שנדע שכך האבודרהם אומר? לא מסתברא. בשלמא לגבי 'התקשטי כלה קומי', שהבאנו מקודם, בסדר, אכן מהרי"ץ הביא כי כך החמדת ימים אומר. ותו לא. אמנם יש דברים בתשובותיו פעולת צדיק, שכבר העיר עליהם הרשי"ה כי הן רק 'למזכרת'. יש הוכחות ורמזים לכך. [גם החיד"א כתב על עצמו כך, כמו שהבאנו בס"ד בשיעור וילך שבת שובה דף 12]. אבל עץ חיים, הוא ספר שימושי למעשה, שנועד לכל אדם, לא כמו השו"ת פער"צ שהוא רק ללומדים ות"ח מעיינים, שיבינו את אשר לפניהם.

ולגבי השאלה, למה מהרי"ץ לא העיר על התכאליל? הסברנו בס"ד כי הדבר ההיפך. מהרי"ץ לא רצה לתת חרב ביד המחליקים. אם הינך חולק על התכאליל, גם אנחנו נחלוק. הם לא יבינו ולא ישכילו את הדקויות.

מהרי"ץ בהרבה דברים, כאשר ישנם שינויים בין התכאליל גופייהו, או כאשר הוא כותב דברים נגד מנהגים שהתקבלו, הוא לא מביא את התכאליל. כי הם ישאלו אותו, הנה אתה בעצמך ככה. לא יבינו את הדקויות. צריך בשביל זה שְׁכַל זָךְ. להבין ולהבחין. לכן מהרי"ץ נהג בחכמה עצומה. וכבר הסברנו זאת בס"ד כמה וכמה פעמים.

*

כמו־כֵן, לגבי מה שכתב הר"ד צדוק בקונדרים [ט"ז].

ישנו שם מאמר [שלו] כנגד מה שדיברנו [בשיעורים הקודמים]. אגיד את הדברים בקצרה – אמנם הזמן קצר, מצד אחד. אולם מצד שני, זהו דבר חשוב – תשובות להשגות לפי הסדר. והמבין יבין. בפרט מי שיראה את הדברים בכתב.

העורך ידפיס בהתחלה את מה שכתוב במאמר שלו בשלימות, ואח"כ את התשובות שלנו. בעזרי"ת יהיו לכך חמש עשרה תשובות, הערות והארות, על מה שהוא כתב. מה שראה זאת בדפוס, הדפיסו את זה.

שאלה מהקהל: מה שם הקונטרס הזה?

תשובת מרן שליט"א: קונדרים. ככה זה נקרא. מספר ט"ז. קיבלתי אותו ביום ששי, עש"ק זו. שלחו אלי, וראיתי זאת.

לא אגיד בפניכם כעת זולת את תוכן הדברים בקצרה. ומי שיטה אוזן, ויחזיק ראש – יבין.

נלך לא לפי החשיבות, אלא לפי הסדר.

א' הוא כותב כך, אנשי ארץ תימן, בשאלותיהם לרבי יהושע הנגיד מצאצאי רבינו הרמב"ם (מהדורת מכון משה, סימן ט'), שאלוהו בעניין אמירת קדיש אחר 'והוא רחום' הנאמר קודם הסליחות, ואם נכון לאמרו או לא.

ראשית הנני מעיר, צריך לעורר ולהזכיר, כי נקיי הדעת משתדלים שלא להזכיר את שמה של

שערי יצחק – השיעור השבועי

שמעתם? הוא כותב בהתחלה, מודיע לנו מתי התשובות של ר"י הנגיד נכתבו, ושבתכאליל שנכתבו בשנים הללו אין בהם קדיש בכלל, ושאלו בהם את נוסח הסליחות.

מי אינו יודע זאת?

הרי הוא חושב בזה להשיג גם על ידינו הרב אבירן, והנה הרב אבירן כבר כתב זאת שם במפורש [בדף ה'] וז"ל, גם בתימן עד למאה ה'ט"ז, נהגו לו' אשמורות רק בעשרת ימי תשובה בלבד. כך עולה מבדיקת התכאליל מאותה תקופה, וזה כמובן ע"פ דעת רבינו הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה. בתקופה זו, היה החזן בורר כרצונו פיוטים מסדר הרחמים, ומסדר הסליחות המשולב בכל תכלאל וכו' יעו"ש. גם אני עצמי כתבתי שם כזאת במענה לשון שבסוף הספר שם, בדף י"א. וכל זה נכתב ונדפס כבר בשנת התשמ"ח. לפני קרוב לארבעים שנה.

הדבר ידוע ומפורסם. זהו אינו דבר חדש.

הנני אומר לכם את ההערות בקצרה, כי פשוט לא נותר פנאי.

*

ד' לאחר מכן הוא מביא כך, בתכלאל ה"עתיק" כתיבת רבי יוסף ב"ר בניה הסופר משנת א'תתי"ט לשטרות [ה'רס"ח ליצירה] (כת"י ספריית המדינה בברלין מס' 576, בספה"ל 10050), וכן בתכלאל ה"קדום" משנת ה'רנ"ח ליצירה, וכן בתכלאל כתיבת רבי אביגד ב"ר דוד ב"ר בניה הסופר (כת"י הספרייה הבריטית מס' 2227, בספה"ל 6016), בכולם נזכר לומר קדיש ותתקבל בסוף הסליחות, ולא הזכירו לאמרו גם קודם הסליחות. אך לא ברור אם היו אומרים 'יהוה רחום' [והוא בכלל תחנונים הנזכרים שם], או שלא אמרוהו כלל.

וכותבי תכאליל אלו, מחכמי צנעא היו, ורבי אביגד הנ"ל היה מדייני העיר, וכפי הנראה אף שימש כראב"ד (ראה סערת תימן, עמודים קל"ז-קל"ט). ודודו רבי יוסף הנ"ל, אף הוא חכם ממשפחת חכמים וסופרים כידוע.

מוזר להתחכם ולומר שלא ברור אם אמרו והוא רחום. אם לא כתבו, פשיטא שלא אמרו. והרי הם

הוצאה זאת, כי הם המפיצים המרכזיים של בעלי דעות כוזבות. זהו סימן לא טוב, מי שמזכיר אותם. ועוד מקומות נוספים שה'ריח' הנודף אינו טוב. ובעז"ה בהמשך, בהערה י', תבינו זאת יותר טוב.

*

ב' לאחר שהביא את נוסח השאלה ואת התשובה של ר"י הנגיד, הוא מוסיף להביא בזה"ל, במבוא לסדר האשמורות (בני ברק התשמ"ח, עמוד ז') כתב הג"ר אבירן יצחק הלוי שליט"א, דהאשמורות עצמן פותחות ב'יהוה רחום וגו' אשרי וחצי קדיש, ובערה שם (הערה 6) ציין לסידור רב עמרם גאון ולעוד ראשונים הסוברים לומר אז קדיש, וכן לארחות חיים שכתב שאין להרהר אחר מנהג ראשונים זה.

וכתב עוד שם בזה"ל, וזה בניגוד לתשובת ר' יהושע הנגיד מבני בניו של הרמב"ם (סימן ח') שהשיב לשאלה מתימן דאין לומר קדיש אחר והוא רחום בסדר האשמורות, ומדברי השואלים מוכח שמנהג קדום הוא בתימן לומר כאן קדיש, וכנראה שלא נתקבלה דעת הנגיד עכ"ל.

אחריו נמשך הגר"י רצאבי שליט"א בשיעורו השבועי (כי תצא התשפ"ה, ובשיעורים שאחריו), ואחר שציין גם לארחות חיים הנ"ל, העלה גם כן לתשובת רבי יהושע הנגיד בזה. ואמר, שלמעשה בזה המנהג שלנו לא כמו הרמב"ם.

למעשה, אין זה מדויק כלל. כך אמנם אמרנו בהתחלה, אולם הרי בסופו שלדבר אמרנו ההיפך, תירצנו בס"ד שהדבר כן מתאים אל הרמב"ם. חכמי תימן סברו, ש'יהוה רחום' תהיל"ד וכו', הם תחנונים, וא"כ הרי גם לפי הרמב"ם ישנן מקום להגיד קדיש אחרי תחנונים.

*

ג' בהמשך הוא כותב כך, אך אחר המחילה מכבוד תורתם, אין דבריהם נכונים כלל ועיקר. הנה תשובות רבי יהושע הנגיד, נכתבו בסביבות שנת ה'קט"ו ליצירה, ובתכאליל אשר נכתבו לאחר שנה זו עד שנת ה'ש"מ ליצירה ואף לאחריה, לא מצאנו זכר לאמירת קדיש קודם הסליחות. גם לא מצאנו בהם נוסח הסליחות הנהוג בזמנינו [עייין לקמן].

מזכירים פסוקים אחרים לומר, דהיינו שומע תפילה וגו'. דוק והבן.

*

ה' דיבר תחילה על שלושה תכאליל, ולבסוף הוא מתייחס שכותבי התכאליל הללו הם מחכמי צנעא. והם רק שנים. אבל לגבי התכלאל הקדום, מי יודע מהיכן הוא? אף אחד איננו יודע, האם הוא מצנעא, או שהוא ממקום אחר.

*

ו' כעת הוא מביא בזה"ל, וזה הנוסח הכתוב בכולם בפרק על ענייני התשובה בסופו, קודם סדר הסליחות [מועתק מלשון ערבי].

תשמעו דבר מעניין. הדברים מתורגמים ללשון הקודש. אבל זה כבר נדפס בתחילת תכלאל פעמון זהב.

וכבר בזמנו הבאתי מהם בס"ד בסוף מענה לשון שעל סדר האשמורות, לגבי אמירת ברכות התורה לפני הסליחות, חיזוק למנהג הרווח כך בקהילותינו גם היום.

כתוב שם כך, וסדר התפילה בסופי הלילות שבעשרת ימי תשובה, אם היתה כוונתם להאריך בדבר עד תפילת השחר, צריכים לרחוק ידיהם, ויברכו שלוש ברכות על דברי תורה, ו'הערב, ו'אשר בחר בנו, ויתחילו ב'ה'רחמים' עד הבוקר. אחר כך יאמרו ה'שמונה' [תרגומו 'לימוד'. והוא שם כולל לכל הסדר שאחר ברכות התורה, מפרשת התמיד עד ברוך ה' לעולם אמן ואמן. דב"ש], ויתפללו תפילת שחרית.

המלה הזאת, 'שמונה', לא מכירים בזמנינו. אבל פירושה אינו כפי שכתוב פה. אין פירוש המלה 'שמונה', 'לימוד', אלא 'פתיחה'. 'שמונה' פירושו יתחיל. יפתח.

*

ז' כבר הריב"ם שליט"א בהערותיו שבסוף תכלאל פעמון זהב [בדף תרכ"ז] עמד על כך, והעלה מתכאליל קדמוניות שמפורש בהן כי עד סוף הזמירות, ויברך דוד וכו', הכל נקרא 'שמונה'. לא כפי שהוא אומר, שזה רק עד לפני ברוך שאמר יעוש"ב. וברוך יהיה.

האמת היא, שעיקר השם הזה נשאר גם בזמנינו אצל מעט אנשים, אבל אצלם בלשון הקודש זה נקרא 'פתיחה'. ישנם כאלה הקוראים לברכות

השחר (החל מן פסקת אדון העולמים בעל הרחמים וכו', שנהגו להוסיף בדורות האחרונים) בשם 'פתיחה'. אבל אז הם קראו לזה בשם 'שמונה'.

והנה ידוע מ"ש הרמב"ם בא' מאגרותיו, כי הארמית אחות העברית, דהיינו לשה"ק, והארמית בת אחותה. אם כן לפ"ז יתכן שהמלה שרוע בערבית, בנוי על הארמית שירוי. ראשית הדבר והתחלתו. כמו המלה שירוייה, שפירושה ראשיתו והתחלתו, הנזכרת בתרגום קהלת [ז', ח'] טוב אחרית דבר מראשיתו, טב סוף עסקא, מן 'שירוייה'. ועד"ז ויחל נח [בראשית ט', כ'] וישרי נח. וכדומה.

*

עכ"פ הקדמונים הללו נע"ג כותבים בהמשך בזה"ל, ואם היתה כוונתם להתחנן במקצת הלילה וישובו אל ביתם לישון, לא יברכו השלוש ברכות, אלא ירחצו ידיהם בלבד, ויתאספו אל בית הכנסת ובית המדרש. ויזמינו איש ראוי לזאת, לומר דברי כיבושים ותחנונים, והם יענו לו עד שיסיימו. אחר כך יאמר קדיש ותתקבל צלותכון, ונפטרינן. עכ"ל.

לא ברור, מדוע הם הכניסו דוקא כאן את המלים 'יזמינו איש ראוי לזאת, לומר דברי כיבושים ותחנונים'. הרי זה שייך גם לעיל כשקמים בסופי הלילות. וצ"ע.

מ"מ הם אומרים פה, שתי אפשרויות. להגיד את סדר הרחמים בעשי"ת. או בסופי הלילות לפני שחרית, או בחלק מן הלילה, ואח"כ יחזרו לישון. ועל זה אומרים, 'קדיש תתקבל'.

אורו עיני, אגב אורחא, כאשר ראיתי את המלים הללו, כי מצאנו בכך פתרון לסתירה שבדברי הרמב"ם. הרי הבאנו בשיעור מוצגש"ק נצבים, סתירה בתשובות הרמב"ם, כי במקום אחד הרמב"ם כותב, אין קדיש אחרי כן. ש'אינו יודע שום פנים לומר קדיש אחרי הרחמים בעשי"ת'. ומצד שני, הרמב"ם בעצמו כותב בסדר התפילות, 'כל עת שיתחנן, יאמר קדיש'. עכשיו מצאנו בס"ד פתרון. כנראה הרמב"ם לא הכיר את האפשרות וליתר דיוק המנהג של אמירת הרחמים באמצע הלילה, ושאל"כ הולכים לישון. הראיה שהרמב"ם בהלכות תשובה [פרק

‘והוא רחום’ וקדיש, א”כ מה כעת אתה בא ואומר לי, שישנם תכאליל אשר אין בהם ‘והוא רחום’ וקדיש?

אין קשר, בין האחד לשני. או שהם ממחזות אחרים, או על כרחנו שיש תכאליל שלא הגיעו לדינו. אבל עכ”פ כבר אין ספק שכבר לפני כ-700 שנה בתימן היו כאלה שאמרו והוא רחום עם קדיש. א”כ מה אתה מביא לי, שבתכאליל שלהם הדבר אינו כתוב. אכן, לא כתוב בהם והוא רחום, ולא כתוב קדיש. כלום.

אם כן, מהי הראיה שהם ‘דבקים במסורת הרמב”ם’? הרי אין להם אז ‘והוא רחום’. אנחנו מדברים לגבי אלה שכן אמרו ‘והוא רחום’, וכן אמרו קדיש. מה עונים על כך? הסתירה היא מיניה וביה.

*

י’ לאמיתו של־דבר, בהמשך הוא כותב דברים שהם במציאות אכן נכונים, רק שהוא כתב זאת בסגנון ‘אנטי’. רְוּי כמו משטמה.

וזה לשונו שם, אולם כעבור שנים, כפי הנראה בסביבות שנת ה’ש”ס ליצירה, הגיעו ספרי דפוס לתימן, ובהם נוסח סליחות שונה ממה שנהגו בו מקדם. שם גם נכתב לומר את אלו הסליחות, כבר מראש חודש אלול, לא כפי הנהוג אז בתימן לאמרן רק בעשרת ימי תשובה. כמו כן, נזכר שם לומר ‘אשרי’ וקדיש קודם הסליחות.

כפי שאמרנו, פרט זה אינו נכון. אשרי וקדיש קודם הסליחות, היה גם בעשי”ת בדורות שלפניהם, רק שהתכאליל הללו לא הגיעו לדינו. אי אפשר בשום אופן להכחיש עדות מפורשת לכך מחכמי תימן, אשר כתבו לר”י הנגיד ש”כך הוא מנהגינו’.

והוא ממשיך וכותב כך, אז קמו כמה מחכמי תימן הידועים, וכדרכם בשינויי המנהגים בעניינים אחרים, אף כאן שינו המנהג, והעתיקו לסידוריהם נוסח אשמורות זה שבדפוסים, ואף קבעו לומר קדיש קודם האשמורות כמופיע שם בדפוסים. כפי שתראה בתכאליל שבכתביבת מהר”י ונה, ושבכתביבת רבי סעדיא – כנראה צ”ל זכריא – רמזאן ועוד.

ראשית, זה לא נקרא שהם ‘שינו המנהג’. וכי מה שהם הוסיפו להגיד אשמורות מראש חודש

ג’ הלכה ד’ מדבר רק על אמירת ה’רחמים’, לפני שחרית. כפי שכתב שם וז”ל, נהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין ‘עד שיאור היום’. לכן הרמב”ם אמר, ענה לחכמי חאלב, לגבי תחנונים שהם לפני שחרית, אני לא יודע שום פנים להגיד קדיש.

וככה רואים מדבריהם של חכמי תימן, כי כאשר הם מדברים על לפני שחרית, הם אינם מזכירים קדיש תתקבל. ממשיכים מיד להתפלל שחרית, וקדיש תתקבל שבסופה חוזר גם על הרחמים. רק אח”כ כאשר דיברו על האפשרות שהולכים אח”כ לישון, אז הם אומרים בסוף קדיש תתקבל ‘ונפטרינ’ לבתיהם. רק פה, יש קדיש. זאת תשובה נפלאה ממש, כדי לתרץ את הסתירה הזאת. ברוך הוא וברוך שמו.

*

ח’ בהמשך מביא [רד”צ] עוד תכאליל שכתבו כך, וזה לשונו, גם בתכאליל מאוחרים יותר, כגון משנת ה’ש”מ ליצירה ואף משנת ה’שנ”ג ליצירה, גם כן לא נזכר כלל אמירת קדיש קודם הסליחות [ואף לא נזכר אמירת ‘והוא רחום’], ואף לא נזכר בהם נוסח הסליחות הנהוג עתה לאמרו באשמורות.

הרי לפנינו, אשר הם דבקים במסורת דברי הרמב”ם, ומסכימים לדברי רבי יהושע הנגיד הנ”ל.

דבר ראשון, וכי עלפי ארבעה-חמשה תכאליל בלבד, יקום דבר. אתמהא. איפה כל התכאליל אשר היו בדורות ההם? וכי מתוכם של בודדים אפשר לדעת על הכל?

*

ט’ אבל הנקודה העיקרית פה היא, שהדברים הפוכים האחד מן השני. העניינים סותרים את עצמם. הרי אמנם זהו דבר נכון, שהם אמרו רק בעשי”ת, ואמרו רק ‘סדר הרחמים’, אבל להם לא היה ‘והוא רחום’, כמו שאמרנו. אולם מאידך חזינו כי לפני כן, בזמן רבי יהושע הנגיד, חכמי תימן כתבו לו שאנחנו אומרים והוא רחום וקדיש. אם כן, מה קורה פה?

בתכאליל של זמן רבי יהושע הנגיד, שהם משנת ה’קט”ו, הם עצמם כבר אומרים שיש להם את

רב עמרם גאון ג"כ כתב זאת לעשי"ת, לא מר"ח אלול, אבל רבותינו נע"ג לקחו את זה ממנו וזולתו, וקבעו לומר זאת מתחילת חודש אלול. ואת סדר הרחמים שהעלה רבי סעדיה גאון, במקום לאמרו בכל עשי"ת, רק ביום הכיפורים. שיהיה חידוש. הדבר מצויין. מה פשעם מה חטאתם, כי דלק אחריהם?

*

י"א בהמשך הוא כותב כך, אמנם, הנהגתם זו לומר קדיש קודם הסליחות, מצאה לה מתנגדים, כדוגמת מהר"י בשירי, אשר העיר על זאת שאין נכון לאמרו קודם הסליחות אלא לאחר הסליחות כפי המנהג [הובאו דבריו בתכלאל פעמון זהב לראש השנה וכיפור (הוצאת נוסח תימן, התשפ"ב עמ' י"ב)].

אם כן, אין להביא ראיה ממהר"י ונה וסיעתו, למסורת תימן, כמו שאין מביאים מהם ראיה לשאר דברים ששינו ממנהגי תימן – ורבים הם. והדברים ידועים.

כפי שאמרנו, 'מסורת תימן' בנ"ד, אין המדובר כלפי מהר"י ונה, אלא כלפי חכמי תימן שהיו כבר הרבה לפנינו בזמן רבי יהושע הנגיד. אולי הם היו ממחזי אחר. הדבר יכול להיות. הרי במבוא לשאלות לרבי יהושע הנגיד, כתוב שהשואלים הם 'אֶהָל אֶלְיָמָן', ולכן יכול להיות שהשאלות הגיעו אליו מדרום תימן. במחזורינו, שהם מרכז תימן, קוראים לדרום תימן בשם תימן. כי הם דרום-הדרום. ק"ו שיש שכתבו זאת בשם אנשי 'עֵדֶן'.

וכפי שדיברנו בזמנו, גם השאלות שהופנו לרבי אברהם בן הרמב"ם, הן היו מחכמי מחוז שרעב, הסמוך לעיר עדן. כאשר העליתי זאת בס"ד בשו"ת עולת יצחק [חלק ג' סימן י' אות כ"ה ד"ה ומהרי"ן] בזה"ל, כנראה השואלים הללו לר"א בן הרמב"ם לא היו מחכמי צנעא וסביבותיה מקומו של-מהרי"ן, אלא מחכמי שרעב שבדרום תימן. וראיה לכך, מדכתבו בשאלה שאחריה (סימן פ"ד דף קכ"ו) שמאכל רוב בני ארצם דראה ודוחן, ואין אוכלים חטה אלא מיעוטם, ולכן נתפשט המנהג אצלם לברך על הדראה והדוחן ברכת המזון [ועיין מ"ש על זה בס"ד בקונטרס מילי דברכות הנדפס בפסקי

אלול, הדבר נקרא שהם שינו את המנהג? הם בסה"כ הוסיפו הוספות. ההיפך. והרי למה אפילו גאון עוזנו מהרי"ן קיבל את זה? כי 'מהיות טוב, אל תיקרא רע', על דרך שכתב בכמה דוכתי לגבי עניינים דומים. הדורות יורדים, פוחתים והולכים, וראו גדולי התורה והיראה שהדורות האחרונים צריכים חיזוק, ולא הספיק להם לומר רק בעשי"ת. וכי זה נקרא שהם 'משנים את המנהג'? בגלל שהוסיפו תפילות ובקשות? הרי אין כאן חליפין. זאת לא ההגדרה של שינוי.

למה הסגנון הזה? הָאָרֶס הזה? אלה המשנים את המנהגים כדרכם וכו'. כביכול איזו התרעמות, משהו שיש להתלונן עליו. על מה יש להתרעם? הכלל מפורש כבר בגמ', מהיות טוב, אל תיקרא רע. וכדלעיל. טוב מאד. אשרינו מה טוב חלקינו, זכינו בזכות כך, שאנשים יתעוררו ויתחזקו ביראת שמים.

שאלה מהקהל: אולי כוונתו למה ששינו את המנהג בעשרת ימי תשובה לומר סדר האשמורות שבדפוסים, ולא סדר הרחמים שבתכאליל כמנהג הראשון. תשובת מרן שליט"א: זה לא משמעותי. וכי יותר טוב וכי יותר טוב לחזור ביוהכ"פ על מה שכבר אמרו בימים שלפני כן? עדיף דבר חדש, שיתעוררו הלבבות.

*

יותר נכון, גדולה מזאת. אם הרמב"ם היה בזמנינו, האם הוא היה כותב רק שקמים בעשרת ימי תשובה? בודאי שלא. הוא היה כותב, שקמים מראש חודש אלול. הרי הרמב"ם מעלה, את המנהגים שהיו בזמנו. מה יש 'להיתפס' על כך, שהוא והם בזמנם לא כתבו זאת. הם לא כתבו, כי הם לא נהגו. וכעת בדורות שלנו, אם הרמב"ם היה בזמנינו, וכן אם הם היו בזמנינו, אזי הם היו כותבים את זה. אין פה איזה דבר שהוא התנגדות, האחד אל השני.

הרי רבי עמרם גאון, שהיה דורות רבים לפני כן, כבר הוא כתב את סדר האשמורות. נכון שזהו אינו בדיוק כפי האשמורות של-ספרדים ושלנו, כפי שיש בפנינו כיום, אבל בעניינים רבים הם דומים. הוא מתחיל עם אשרי, לך יי הצדקה, רחמנא, אשמנו מכל עם, אלהינו שבשמים, עננו, עשה למען שמך. הרבה דברים משתנים ודומים.

ובדר"כ הם מחפשים ומוציאים בו את 'הדוקטור מיימון', 'מיימונידיס', את הרמב"ם בתורת רופא וכו', איש מדע. לא בתורת תלמיד חכם וירא שמים, לא בתורת ענק מגדולי התורה והאמונה שבישראל וכו' וכו'. הם 'נתפסו' לכך, לכן הדבר מעורר חשד, שהדבר צריך בדיקה ובחינה לעומק, להיכן הפזילה, ומהיכן היא נובעת.

מי שהוציא לאור כיום 'סידור הרמב"ם', לעשות להדפיס ולהפיץ סידור תפילות לפי שיטת הרמב"ם, סידור לשימוש מעשי, דהיינו שהאנשים יכולים להשתמש בזה, עם פרטי כל התפילות, ועם ניקוד וכו'. ניתן לעשות סידור כזה, אבל אם הינך עושה זאת באופן מעשי ושימושי, פירושו שאתה בא לתת לאנשים כל, שישתמשו בזה בפועל. לפי דעתי, זהו דבר פסול.

אסור לעשות דבר כזה. הדבר חמור מאד. זה מראה על מגמות פסולות, על השקפות לא נכונות, המושפעות מכיוון חיצוני וזר, שגדולי ישראל הוקיעוהו והוציאוהו מחוץ למחנה – קדשנו.

כפי שאמרתי, חושבני כי אם רבינו הרמב"ם עצמו היה בזמנינו, הוא היה עושה סידור אחר. אבל לתת זאת כיום לאנשים, כפי שהיה אז, להגיש לידם דבר ערוך ומסודר כזה, הדבר אומר 'דרשני'. הדבר מראה, שמשוהו פה נטה הצידה. זה מראה על דעות כוזבות. כי לצערינו, זהו המשך הדרך הנלווה של אנשי הכת.

*

י"ג ברם לגופו של עניין, לא נכון להגיד 'שדברי רבי יהושע הנגיד הנ"ל, התקבלו בלב חכמי תימן, והוסכמו על ידם' וכו'.

הנני מדבר כעת אפילו לשיטתו. כי לפי מה שדיברנו, הדבר מתאים עם הרמב"ם. יכול עכ"פ להתאים. אבל לפי המהלך שלו, כפי שמבינים בפשטות, הרי מהר"י בשירי, שכן הולך עם ר"י הנגיד, לגבי הקדיש שבתחילת האשמורות, אבל הרי בודאי הוא לא קיבל את דעת ר"י הנגיד לגבי התעניות. כי בתעניות, הוא כן כתב לו' קדיש אחרי והוא רחום. מה שר"י הנגיד כתב במפורש בתשובתו לחכמי תימן, שלא להגיד את הקדיש הזה. שם בודאי הוא לא קיבל את דבריו. זה נגד הרמב"ם, או לכל-הפחות נגד הבנת ר"י הנגיד

מהר"י תחילת כרך שני סימן ח' ד"ה ועייין, דף שני"ד] שזה דוקא בדרום תימן, שאין ארצם יכולה לגדל חטה, מה שאין כן בצנעא וסביבותיה כנודע יעו"ש"ב.

הדבר היה כך, רק במחוזות ההם. אותו הדבר בנדון דידן, יכול להיות שהשאלות האלה אשר נכתבו ע"י מהר"ר דוד 'עדני' וחבריו, אשר הם היו במקום הזה, אולי רק שם הדבר היה נהוג. אבל כפי שאמרתי, איננו יכולים לדעת מה היה אז במחוז צנעא, במרכז. כי ישנם כיום בודדים, בערך רק ארבעה-חמשה תכאליל, ואי אפשר לדעת [מהם] מה היה בדיוק בכל המחוזות. אבל גם אם לא, הם לקחו זאת מן הגאונים, הדבר התחיל כבר מאז, ובסופו של-דבר זה עבר גם אלינו.

[לגבי השאלות לר"א בן הרמב"ם משרעב, הוסיף כאן ידידנו הרה"ג אח"כ שליט"א בזה"ל, לענ"ד אין לייחד זאת לשרעב דוקא, אלא לכלל דרום תימן, הכולל גם את העיר עדן, שכידוע היא היתה בזמנם מרכז תורה ומסחר, והיו לחכמיה וסוחריה קשרים חזקים עם חכמי וסוחרים מצרים, אשר שם ישב ר"א בן הרמב"ם. אלא שלפי מה שחיפשתי בספרים, יש מקומות בדרום תימן שגדלה בהם חטה, ואם כן אפשר שגם בעדן גדלה. והדבר טעון בירור עכ"ל יצ"ו. ויישר חיליה לעילא לעילא].

*

י"ב לסיום הוא כותב, עתה הראית לדעת, שדברי רבי יהושע הנגיד הנ"ל, התקבלו בלב חכמי תימן, והוסכמו על ידם, ככל דבריו אשר דיבר בשם רבינו ומאור עינינו הרמב"ם.

כאן הנני חייב – שוב הפעם – להעיר הערה, הארה, אשר קשורה למה שפתחתי מקודם.

רבינו הרמב"ם, אין ספק שהוא 'עטרת תפארת הפוסקים', כלשון מרן הב"י בחושן המשפט, ואצ"ל שאנחנו איננו מגיעים לקרסולי רגליו וכו'. אבל, מי שמדבר בהערצה כזאת על הרמב"ם, הוא חשוד. צריכים לדעת זאת. אנחנו מדברים על הרמב"ם, מקבלים את דעתו, רק מ'כלי שני', דרך מהר"י זיע"א. כלי שני, שאינו 'מבשל'. משא"כ מי שמדבר כך על הרמב"ם, גדולות ונצורות כאלה. זה לא שהרמב"ם ח"ו אינו ראוי לכך, אדרבה. אלא כיון שלצערינו הרבה משכילים-סכלים, נתלו ברמב"ם, בפילסופיה,

בדבריו. קיבל את דעתו של ר"י הנגיד באשמורות, בגלל טענתו שאין להפסיק בקדיש באמצע התחנונים, וטענה זו לא שייכה בתעניות. לפי דברינו העניין מיושב, אבל לפי הבנתו, בכל מקרה זה לא כמו ר"י הנגיד לגמרי. א"כ אי אפשר להגיד, 'שדברי רבי יהושע הנגיד הנ"ל, התקבלו בלב חכמי תימן, והוסכמו על ידם'. ליתנהו להני מילי.

י"ד ונחدد עוד את התשובה לדברי הקונדרים, שאין ראיה מהתכאליל שקיבלו את דברי רבינו יהושע הנגיד, שאם כן לא היו משמיטים אלא את הקדיש, ומדוע השמיטו גם את והוא רחום. אלא ודאי שהם הולכים כמנהג הַאֲחֵר, דמעיקרא לא היו אומרים והוא רחום.

מי שיתעמק בדברים, יבין אותם אל נכון. הן מפאת קוצר הזמן, הן מפני שקשה לי להסביר אותם בהרחבה. לחזור ולחזור, ולמטחן קמחא טחינא. אבל מי שמונח בעניין, הוא מבין טוב את מה שאני אומר.

*

ט"ז עוד שם, ומוזה שתמצא לפניך אמירת קדיש קודם הסליחות, אין מקורו אלא מסידורי הדפוס, אשר גם נוסח הסליחות עצמן לקוח משם, ואינו קדום אצלינו כלל.

כפי שאמרתי, הדבר אינו נכון, שזה 'מסידורי הדפוס'. עיקר עצם עניין אמירת קדיש לפני הסליחות, אינו לקוח אצלינו רק מהדפוס – דהיינו מהדפוסים אשר מלפני ארבע מאות שנה – אלא זה התחיל כבר מרבי' עמרם גאון. לא רק סידורו של רבי' סעדיה גאון היה בתימן, אלא גם של רב עמרם גאון, כיעויין מ"ש בס"ד בדברי חפץ גליון חמישי תשרי התשע"ו בשכ"ז דף ל"ד הערה ק"ג. ונתברר שכבר ישנם מחכמי תימן בזמן ר"י הנגיד, שזה לפני כ-700 שנה, כבר הם אמרו את הקדיש הזה. ומסתברא כי במשך הדורות, הדבר התפשט מהם לקהילות אחרות, והגיע לכולם. הרי זהו בעל מדרש הגדול.

אם כן, אין קשר בין הדברים.

אבל, מצד שני, יישר כוחו של כותב המאמר הרב דוד צדוק נר"ו, בן רבי שלמה – מארי שלמה צדוק – הם ידידים ותיקים שלנו, בשנים שעברו, ועשו הרבה דברים טובים ומועילים. כי זה בזכותו,

לולא הוא, היו כמה דברים שבלעדיו אולי לא היינו מסבירים אותם. אולם על ידי זה התבררו העניינים הדק היטב, נתחוורו כשמלה. מלובנים ומזורזים. כי ישנם כאלה שלא יבינו, עלולים להתבלבל, כי הרחמים זה בעשי"ת והאשמורות זה בחודש אלול, ואנחנו משווים ולוקחים את הדברים מן האחד אל השני וכו', דליכא נפק"מ בעיקרא דמלתא.

בכל אופן, ידידנו מארי שלמה יצ"ו בן ר' יוסף זצ"ל צאלח-צדוק, פעל רבות בעניין כינוס 'גירסא דינקותא', מי שזוכר את אסיפת הענק שהיתה בעבר ביד אליהו, בהשתתפות כשמונת אלפים, כן ירבו. הדבר חשוב מאד בזמנינו, כי לצערנו מסורת הקריאה היא מאד חלשה. כמעט רוב הקוראים בס"ת, אינם קוראים מדויק אל נכון. הוא השתדל ומשתדל, מוסר את נפשו ומכתת את רגליו ממקום למקום ללמד את הציבור שלנו, לא רק ילדים, את מסורת הקריאה הנכונה. כי צריכים לשמוע ולהבין את זה בכדי לדעת.

מי קורא כראוי את הפסוק [שקראנו בשב"ק זאת], הַלִּי"י תִּגְמְלוּ זֹאת [דברים ל"ב, ו']. לא יודעים לקרוא את המלה הזאת, הלי"י. אני מדבר אפי' על אלה שקוראים לפי חלק הדקדוק. במקום להגיד הַלִּי"י תִּגְמְלוּ זֹאת, הַלְמ"ד בשוא, הם קוראים הַלִּי"י. מושכים את זה, כביכול זה פתח. קשה לתקן אותם באמצע הקריאה, כי הם לא יבינו מה רוצים מהם. הדבר חשוב מאד.

כמו כן, מי קורא נכון את הפסוק, הָעֵרִים הָאֵלֶּה וְחֵי [דברים י"ט, ה']. העי"ן מועמדת בגעיא. ישנו צורך, להבליט את זה בקריאה. חובה לחדד את הדברים הללו, כי אם לאו, אנחנו נאבד את המסורת הזאת.

הנני שומע אנשים, בתחילת פרשת תזריע, הרי יש 'טהרה' ויש טהרה, גם אלה שקוראים זאת נכון, הם אינם מבליטים את זה. תבליט את זה. שומעים אותך. וכי צריכים להתאמץ, כדי לשמוע האם קראת נכון, או שלא קראת נכון? צריך להגיד זאת, בצורה ברורה וניכרת.

אותו הדבר, לגבי מסורת שאר הגעיות, כגון שְׁלָמִים הֵם אֶתְנוּ [בראשית ל"ד, כ"א], וְאֵם

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעייין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון. פרטים בטלפון: 050-4140741

בשדה [דברים כ"ב, כ"ה], צריכים להבליט זאת. כי אם אנחנו לא נבליט את זה, הדור הבא חלילה כבר לא ידע. מתי ישנה לנו אפשרות? רק בקריאת התורה בציבור.

הנני מקוה כי מה שדיברתי, הוא פחות או יותר ברור, למרות שקיצרתי ומיהרתי מאד.

תגובה מהקהל: למי שמונח.

תשובת מרן שליט"א: בסדר. ומי שאינו מונח, שיקרא זאת בכתב. ויוסיף לקח. העורך ידפיס בחוברת השיעור את מה שהוא כתב, ומה שהשבנו בס"ד על כך, חמש עשרה הערות לפי הסדר. וחפץ י"י בידינו ובידכם יצלה, אכ"ר.

מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

ע"ש מהרי"ץ זצוק"ל - גאון רבני תימן ותפארתם
בנשיאות מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

רח' המכללה (מהרי"ץ) 4 בני ברק | טלפקס: 03-5358404 | נייד: 050-4140741 | yad@maharitz.co.il
מען למכתבים: יד מהרי"ץ, רח' אדמו"ר שאץ 3, 51600 בני ברק

לקי"י

התודה והברכה

לכל ידידינו היקרים והנעלים שיחיו,

תורמי המגבית השנתית

"אחת בשנה"

עבור מוסדות יד מהרי"ץ

ואשר מסרו את שמותיהם ובקשותיהם

ל"תפילה הנדירה" מפי מרן שליט"א

שהתקיימה ביום הקדוש והנורא, יום הכיפורים,

"בשעת הנעילה".

אשריכם ואשרי חלקכם!

בתרומתכם זכיתם להיות שותפים בפעילותנו, להרבות

תורה ויראה, ולהפיץ את מסורת ומנהגי אבותינו ורבותינו

הקד', בני קהילות קודש תימן יע"א.

יהי רצון שתפילת מרן שליט"א תעלה לרצון לפני שוכן מרומים,

וכל הברכות יחולו על כל התורמים ובני משפחותיהם, ובקשותיהם יתמלאו

לטובה במהרה, בני חיי ומזוני, אכ"ר.

ביקרא דאורייתא

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ